

Tradicijske priče otoka Visa

Ivičević, Irena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:260309>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

TRADICIJSKE PRIČE OTOKA VISA

IRENA IVIČEVIĆ

Split, 2020.

Odjek za rani i predškolski odgoj

Rani i predškolski odgoj

Tradicijska kazivanja za djecu

TRADICIJSKE PRIČE OTOKA VISA

Studentica:

Irena Ivičević

Mentor:

dr. sc. Tea-Tereza Vidović Schreiber

Split, rujan 2020.

SADRŽAJ:

1. Uvod	1
2. Usmena književnost u Hrvatskoj	3
3. Klasifikacija usmene i umjetničke proze	6
4. Tradicijska književnost.....	8
5. Dječja književnost.....	10
6. Stvaranje priča za djecu.....	12
6.1. Važnost slušanja, čitanja i kazivanja priča	14
8. Otok Vis.....	16
8.1. Govor otoka Visa.....	17
9. Tradicija otoka Visa	19
9.1. Vinogradarstvo otoka Visa	19
9.2. Ribarstvo grada Komize	21
10. Običaji i vjerovanja	24
10.1. Rođenje djeteta	24
10.2. Sklapanje braka	27
10.3. O smrti	30
10.4. Godišnji običaj – Božić	31
10.5. Godišnji običaj – Uskrs	32
10.6. Vjerovanja	33
10.7. Zaštitnici otoka Visa	33
11. Facende	36
11.1 Primjeri facendi	37
11.2. Tradicijska kazivanja i gastronomski običaji u kontekstu turističke promidžbe	41
12. Zaključak	44
13. Literatura.....	46
Sažetak.....	49
Abstract.....	50

1. Uvod

Književnost je umjetnost riječi (Solar, 1997). To znači da nas ona kao takva okružuje u različitim životnim prilikama i situacijama jer njome oblikujemo svoj odnos prema stvarnom i nestvarnom, ovostranom i onostranom, lijepom i ružnom. Stoljećima se pričalo, a priča se i danas, no živa riječ često ne bude zapisana. Upravo zbog toga što su se ispričane priče prenosile usmenim putem (danas suvremena kazivanja i putem medija), često su se mijenjale, ovisno o onome tko ih priča, pa se jedna priča može pojaviti u nizu svojih inačica.

Usmena književnost stariji je oblik u odnosu na pisanu i kao takva ima određene karakteristike, funkciju, stil i klasifikaciju. Kao poseban oblik umjetnosti, usmena književnost razvijala se u različitim narodima i različitim uvjetima. Na to nam ukazuje i činjenica da se usmena književnost nerijetko integrira u pisanu tj. autorsku književnost i obrnuto. Dakle, ovim se radom želi potaknuti na bilježenje i njegovanje usmene književnosti jer ona ima određeni status u području književnosti te je otvorila put mnogim književnim pravcima, razmišljanjima i stvaranjima (Vekić, 2016),

Promatrajući usmenu književnost u Hrvatskoj, vidljivo je kako je hrvatska usmena književnost prolazila niz nedoumica u definiranju samog pojma kao i priznavanja njenog mjesta u kontekstu književnosti uopće.

Nadalje, važno je istaknuti da je primjetan utjecaj usmene književnosti u dječjoj književnosti, kako u Hrvatskoj tako i diljem svijeta. Dakle, dječja književnost se razvijala na temeljima usmene književnosti i ako ju je netko i odlučio zapisati, ona opet u svakom novom kazivanju, otvara mogućnost pripovjedačima dječjih priča da je na sebi svojstven način ispričaju (Crnković, 1990).

Nadalje, ovim se radom nastoji istaknuti i važnost usmene predaje te prepoznavanje vrijednosti i očuvanje kulturnog identiteta otoka Visa i njegovih stanovnika.

Iz tako postavljenog cilja, u radu će se prikazati i mnoge priče koje pripovijedaju najstariji stanovnici otoka Visa, a koje su čuli od svojih predaka. U razgovoru sa starijim stanovnicima prikupljene priče prikazivat će starije i novije običaje i vjerovanja.

Na temelju relevantne literature postavljena je i hipoteza kojom bi se otok Vis potvrdio kao narativno plodan istraživački teren.

Višani su oduvijek bili poznati kao izrazito maštoviti i kreativni u kazivačkom stvaralaštvu pa se očekuje da broj prikupljenih i transkribiranih priča u radu bude opravdano velik.

Svaki narod ima svoju tradiciju, kulturu, stil života, a koja ih čini intelektualno i duhovno bogatijima, stoga je važno da upravo sva materijalna i nematerijalna baština bude prepoznata i sačuvana od zaborava.

Kao budući odgajatelji trebali bismo kod djece poticati i razvijati senzibilitet prema tradiciji i kulturi te ljubav prema književnosti. Zahvaljujući usmenoj književnosti, odnosno čitanjem i slušanjem usmenih priča, kod djece se potiče komunikacija, empatija i tolerancija prema različitosti. U tom kreativnom procesu, poštujući pravila *Nacionalnog kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014), mogu postati sustvaratelji priča (mijenjati kraj ili aktere u priči, ispričati je pokretom ili glazbeno, odnosno zvučno upotpuniti) te razvijati kako govorne vještine tako i kognitivne sposobnosti.

Samom željom da slušaju usmenu književnost, djeca potiču povratak kulturni i usmenoj tradiciji što ih čini i novim prenositeljima tradicije (Marić i Nurkić, 2014).

2. Usmena književnost u Hrvatskoj

Prema hrvatskoj enciklopediji¹ usmena književnost označava tradicijske tekstove koji su zapisani ili se živo izvode. Usmena književnost mijenjala je nazive ovisno o književnom razdoblju u kojem se nalazila. Tako se razvojem romantizma ustalio naziv narodna književnost, a sve zbog čestih arhaičnih oblika kojima je obilovala usmena tradicija. Upravo zbog različitih oblika, različitoga stvaranja i nepoznavanja određenih normi u stvaralaštvu, usmena književnost samo malim dijelom pripada umjetnosti jer se više shvaća kao jezik, a ne kao djelo, odnosno kao proces, a manje kao produkt.

Promatrajući hrvatsku književnost često se susrećemo s bajkama, pripovijetkama, legendama, poslovicama i različitim književnim žanrovima koje nerijetko ne znamo svrstati u određeni književni oblik. Nabrojani žanrovi pripadaju hrvatskoj usmenoj književnosti te određuju različite povijesne veze koje se isprepliću. Da bi se spojile različite tradicije, isprepliću se mediteranska, srednjoeuropska, panonska i balkanska tradicija te njihova svojstva i posebnosti. No, usmena književnost ne može se odrediti samo s tim elementima, već ju posebnom čini sami jezik. Posebnost usmenoj književnosti daje hrvatski jezik sa svojim različitim narječjima te način izvođenja pojedinca (Vekić, 2016).

Valja istaknuti kako usmeno – književni žanrovi nisu podjednako zastupljeni u svim hrvatskim krajevima. Iako su tipovi i motivi pripovijedaka uvelike međunarodni, pripovjedači im daju osobni, lokalni i nacionalni pečat, koji se može prepoznati i na razini jezičnog izričaja i na razini sadržaja. Proučavajući hrvatske usmene priče primjećuju se povijesne osobitosti koje pripovjedači usmeno prenose, ali valja istaknuti kako nijedna priča nije jednaka, već svaki pripovjedač priča na svoj način i unosi različite novine u priču. Usmena književnost, kako hrvatska, tako i svjetska, sudjeluju u očuvanju usmene povijesti i tradicijskih predaja prenoseći ostalim naraštajima različite priče kojima su se stvarala književna djela (Bošković-Stulli, 1983).

Promatrajući motive hrvatskih usmenih djela možemo primijetiti kako su, posebice kod mitskih predaja, međunarodno različiti. Naime, teme hrvatskih usmenih predaja regionalno su različite. Također, žanrovi koji nemaju posebno književne značajke, poput viceva i šaljivih priča, svoje teme i motive pronalaze u svakodnevnom životu pomoću kojeg nastaju usmene priče (Vekić, 2016).

¹URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63417> (pristupljeno: 21. srpnja 2020.)

Sve književne vrste dodiruju se s usmenom književnošću, no kada bismo istaknuli dio književnosti koji obiluje usmenim izričajima tu bismo istaknuli usmenu liriku. Usmena lirika ponajviše je vezana s različitim običajima za vrijeme blagdana (pr. božićne i uskrsne pjesme), životnim ciklusima (pr. uspavanke, naricaljke) te pjesme vezane za rad (žetelačke pjesme).

Povijest usmene književnosti teško je rekonstruirati iz određenih zapisa ili iz drugih oblika pisane književnosti, ali moguće je nadvladati usmeno-pisanu rekonstrukciju te prikazati povijest i razvoj usmene književnosti.²

Književnost svjedoči o životu ljudi, naroda i čovječanstva. Usmena je književnost najstarija vrsta književnosti te kao takva postoji od rane ljudske prošlosti. Već u razdoblju renesanse, koja pridaje pozornost običnim ljudima, javlja se interes i oduševljenost za narodnom (usmenom) književnošću. Renesansna usmena književnost postiže jak utjecaj i na baroknu književnost gdje su pisci čak i zapisivali usmene priče te se u 18. stoljeću sve više javlja potreba i želja za sakupljanjem i zapisivanjem usmene književnosti. Također, krajem 18. stoljeća usmena književnost dobiva naziv anonimne književnosti što možemo pripisati nepostojanju izvora usmene književnosti, stvaranju usmene književnosti bez određenih normi, ali i različite nazive za usmenu književnost koja ponekad ni ne pripada književnoj umjetnosti (Bošković Stulli, 1997).

U Hrvatskoj se početkom 20. stoljeća, za vrijeme dominacije Seljačke stranke predvođene braćom Radić, usmena književnost nazivala seljačkom književnošću. Neki su je povjesničari književnosti nazivali pučkom književnošću. U Hrvatskoj se naziv narodna književnost u službenoj uporabi zadržao do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća. Višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti. Jedni su pisci zapisivali usmeno-književne primjere i inkorporirali ih u svoja djela, drugi su se nadahnjivali usmenom književnošću i tako stvarali djela trajne umjetničke vrijednosti, treći su pisali po uzoru na usmenu književnost, četvrti su izvorno zapisivali usmeno – književne primjere. Hrvatska je usmena književnost, stoljećima pamćena, pripovijedana, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaest stoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji. Ta je književnost tradicija pisanoj književnosti (Dragić, 2005).

Maja Bošković-Stulli navodi folklor kao jedan od najspornijih, ali najčešće razmatranih naziva za usmenu književnost (Bošković-Stulli, 1983). Pojam folkloru oformio je William J. Thoms u 19. stoljeću definirajući ga kao sveukupnost narodnog znanja koje nastaju pred

²<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63417>(pristupljeno: 21. srpnja 2020.)

društvenim i kulturnim promjenama iz sredine 19. stoljeća, koje su same po sebi neznatne, ali koje su osnova za rekonstrukciju pradavne prošlosti“ (Hameršak i Zima 2015).

Usmena književnost tijekom povijesti poprimala je različite nazive, a najčešći nazivi su pučka, čime se izricalo njezino postojanje u slabije obrazovanim sredinama, tradicionalna koja kako navode pripada prošlosti te seljačka, zbog organiziranja seljačkih pokreta krajem 19. stoljeća. Stipe Botica smatra da su najčešći nazivi za usmenu književnost narodna, folklorna i usmena. Naziv narodna odnosi se na ono što je izvorno, prirodno, svojstveno narodu i nekoj kulturi. Termin usmena u najčešćoj je uporabi od kraja 19. stoljeća, a njime su obuhvaćene usmene pripovijetke, predaje, pjesme, poslovice, priče, zagonetke, brojalice i drugi usmeno-književni oblici (Botica, 2013:39-43)

Usmena i pisana hrvatska književnost imaju višestoljetne dodire i isprepliću se u različitim područjima. Posebno se dodir između usmene i pisane književnosti otkriva u dječjoj književnosti, iako imaju različitih dodira, dječja književnost ima najveću srodnost s usmenom književnošću. Ističući usmenu dječju književnost, naglašava se dijalektna usmena književnost koja se najviše povezuje s izvorom usmene priče. Usmena književnost, iako je mnogi književni kritičari i istraživači ne smatraju umjetničkim dijelom književnosti, postala je temeljni odrednica za stvaranje kako hrvatske tako i svjetske književnosti općenito (Hranjec, 2008).

Usmena književnost kao kulturno dobro tradicijskog tipa u živoj komunikaciji funkcionirala je na specifičan način, a zahvaljujući pojedincima koji su uvidjeli vrijednost nekog književnog proizvoda, pojedini su oblici i zapisani (u živoj komunikaciji postoji pojmovlje pjesma, priča, narodna mudrost te neki govornički oblici), koji su imali primjerenu društvenu ulogu i izvedbeni tijek. Uz pretpostavku da stariji zapisi bolje dočaravaju tradiciju, tj. čuvaju i arhetipske uzorke, imaju stanovitu prednost u opisu i povijesnom pregledu. Stoga su u Povijesti hrvatske usmene književnosti, Stipe Botice, književni oblici i sav kontekst tradicijske kulture u povijesnom pogledu obrađeni prema žanrovskom konceptu (Botica, 2013).

Klasifikacija usmene književnosti prema Botici (2013) je sljedeća: lirika, epske usmene pjesme, usmene prozne vrste (mit, bajka, predaja, legenda, basna, anegdota i parabola, i pričanje iz života), drama, jednostavni oblici (poslovica, zagonetka, vic) i rubni usmeno književni oblici (priče iz svakodnevice, grafiti i epitafi). S obzirom na to da se u usmenim pričama pripovijedani događaji žele prikazati kao stvarni, mada su izmišljen (iako se predaje često pozivaju na stvarni događaj, one u sebi imaju elemente fantastičnog), priče se mogu klasificirati i prema njihovom odnosu prema zbilji. Po toj klasifikaciji priče bi bile: zbiljske (realistične) i fikcijske (izmišljene, mistične, fantastične). Također, usmenu prozu možemo klasificirati i prema motivima, temama i oblicima.

3. Klasifikacija usmene i umjetničke proze

Već smo spomenuli kako dječju književnost možemo podijeliti u dvije skupine, no kada bismo promatrali uže podjele, dječjoj književnosti pripadaju priče, romani, igrokazi, slikovnice jer te vrste čitaju isključivo djeca, odrasli se koriste tim vrstama jedino ako pomažu djeci pri čitanju istih. Istaknute vrste pripadaju djeci predškolskog, ali i školskog uzrasta jer zbog svojih karakteristika (humor, šaljivost, jednostavnost, razumljiv jezik, mašta) djeca posežu za tim vrstama i uživaju čitajući ih. Također, djeca te vrste koriste za poistovjećivanje s vlastitim svijetom. S druge strane, djeca vole različite žanrove u koje ubrajamo basne, romane, pripovijetke, priče o životinjama. Kada je riječ o usmenoj književnosti, usmene priče obuhvaćaju bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale i legende. Djeca vole slušati usmene priče koje nisu u potpunosti zapisane jer svakoga puta čuju nešto novo i zanimljivo što ih zanima. Shvaćaju da svatko priča usmenu priču na svoj način tako da i sama djeca s vremenom mogu osmisliti vlastitu priču i biti stvaratelji novih, uzrastu zanimljivih priča (Zalar, 1996).

Dragić (2007) ističe različitost i postojanje više vrsta usmenih priča, no on u svom djelu posvećuje pozornost i analizu nazivima usmenih priča na stranim jezicima. Tako autor Dragić započinje svoju analizu s prvim civilizacijama grčkog i latinskog podrijetla gdje pronalazi različite mitove i novele koje su opisivale ondašnji život. Europskim napretkom i razvijanjem europske književnosti nailazimo na engleske nazive za priču i legendu te njemačke nazive koje upotpunjuju engleske nazive. Uspoređujući hrvatske nazive (priča, bajka, basna, pripovijetka) s ostalim europskim nazivima za usmenu književnost, naići ćemo na razlike u nazivima, ali detaljnijom analizom zaključit ćemo kako se razlikuju i vrste koje obuhvaća usmena književnost.

Tako usmene priče dijelimo na sljedeće vrste:

- a) **poslovice** - u novim zapisima uglavnom već otprije poznati i zapisani primjeri. Njihova brojnost i različiti novi zapisi dokaz su koliko se često upotrebljavaju i koliko su ljudi skloni korištenju samih. Poslovice možemo karakterizirati kao očuvanje povijesne baštine jer su ostale nepromijenjene u narodu te se kao takve prenose djeci.
- b) **vicevi i šale** - dio usmene književnosti koji na šaljiv, satiričan i ironičan način progovaraju o različitim događajima i pojavama. Raznovrsnost i različit tematski svijet te zaokupljenost različitim motivima karakteriziraju bogatstvo usmeno - književnog blaga jednog naroda.

- c) **priče iz života** - najčešće su kratke, ali i podrugljive predaje koje pričaju točnije ismijavaju određene životne pojave poput određenih mjesta, običaja i ljudi. Često se isprepliću s anegdotama, vicevima ili novelama, a karakterizira ih metaforičko pričanje koje nerijetko može imati i poruku na kraju koja je osmišljena od strane osobe koja priča priču.
- d) **legende** - spadaju u kraće strukture koje često poprimaju vjerski karakter. Također, u sadržaj legende skoro se potpuno vjeruje. Zbog svojih vjerskih karakteristika, legende se poistovjećuju s pripovijestima iz života svetaca, ali i Božjim čudima. U legendama je najviše priča o putovanju Isusa i svetoga Petra, njihovim dogodovštinama u susretu s ljudima, čudesima koja su ih pratila.
- e) **anegdote** - proučavajući hrvatsku književnost, ali i hrvatske sredine, anegdote su jedne od najzastupljenijih vrsta u različitim zapisima. Anegdota, kao i šala i vic, na šaljiv način prikazuje različite priče, ali za razliku od šale i vica, anegdota na zanimljiv način kazuje o nekom mjestu ili pojavi bez ironičnih elemenata. Obzirom da anegdota prikazuje određeno mjesto ili osobe, glavni junaci su mjesni tipovi, a u središtu radnje je ono što je karakteristično za određenu sredinu.
- f) **basne** - u hrvatskoj usmenoj, ali i pisanoj književnosti basne su najmanje zastupljena vrsta korištena za pričanje priča. Basne su najčešće vezane za dječju književnost, a hrvatska književnost nije ostvarila značajnija djela ove književne vrste, već je prednost dala postojećim basnama velikih europskih autora.
- g) **bajke** - karakterizira ih se kao najdulje i najstarije usmeno - prozne vrste. Bajke karakterizira čudesno i maštovito te kao takve najprikladnija su vrsta usmene književnosti kada je riječ o djeci predškolskog uzrasta. Promatrajući hrvatsku književnost ponovno nailazimo na manjak vlastitih bajki i na svakodnevno korištenje bajki brojnih svjetskih i europskih autora.
- h) **predaje** - predaje karakterizira istinitost njihova sadržaja. Predaje se klasificiraju na: povijesne, etiološke, eshatološke, mitske i demonološke predaje, a izrečene su najčešće kao memorati i fabulati. (Botica, 2005; Dragić, 2005).

4. Tradicijska književnost

Tradicijska književnost često se ističe kao usmena književnost, ali se može nazvati i tradicijskim kazivanjima. Tradicijska kazivanja svrstavamo u dio usmene predaje, u priče o nadnaravnim i izmišljenim bićima. Ona obogaćuju dječji život i oplemenjuju dječju maštu te potiču cjelokupni dječji razvoj. Djeci su tradicijska kazivanja najviše približena u najranijoj dobi, a posebice u predškolskom razdoblju. Djeca u toj dobi nisu u mogućnosti potpuno shvatiti tradiciju, stoga im je potrebno približiti kako bi shvatila sve ljepote usmenog stvaranja. S druge strane, kako bi se tradicijska kazivanja približila djeci, sve se češće poseže za dramatizacijom i upotrebom pokreta. Obilježja tradicijskih kazivanja pronalazimo u basnama i bajkama, ali i u usmenim predajama i legendama. Posebna važnost tradicijskog kazivanja leži u uključivanju tradicije kod djece predškolske dobi. Zahvaljujući tradicijskim kazivanjima, djeca te dobi sve bolje razumiju usmenu tradiciju, a veliku važnost imaju odgajatelji koji pronalaze sve više materijala kako bi potaknuli dječju maštu i kreativnost i približili djeci različite oblike tradicije. Zahvaljujući usmenoj tradiciji, djeca sve češće postaju nositelji kulturnog identiteta, no da bi se usmena književnost što bolje prikazala i objasnila djeci predškolske dobi odgajatelji posežu za scenskim prikazivanjem tradicijskih kazivanja (Vidović Schreiber, 2015). Mnogi autori ističu dječju privrženost pričama koje su prepune bajkovitih elemenata. Upravo zbog toga što su tradicijska kazivanja dio kulturne baštine, ali su i dosta nepoznate narodu, djecu je potrebno potaknuti na razmišljanje i korištenje tradicijskih kazivanja u svom razvoju. Moguće je zaključiti kako su tradicijska kazivanja pomoć odgajateljima kod približavanja kulture i tradicije djeci predškolske dobi, ali i kod razvijanja dječje mašte i kreativnosti (Vidović Schreiber, 2015).

Promatrajući postojanje usmeno – književnih vrsta prepoznajemo vrijednosti usmene književnosti u odnosu na kulturnu baštinu određenog jezika. Različite karakteristike usmene književnosti utječu na važnost same. Općepoznate vrijednosti hrvatske usmene književnosti uključuju: dinamične pripovjedne postupke, upotrebu upravnog i neupravnog govora, specifično dijalogiziranje, mogućnost scenskog prikaza i različite pripovjedne manire. Također, valja istaknuti kako osim navedenih karakteristika, neke od predaja, karakteriziraju nejasni i tajanstveni motivi poput susreta s vilama, nadzemaljskim bićima, vragovima, vješticama i to sve u personificiranom obliku. Kada promatramo definiciju predaje autorica Marks i Rudan *usmena predaja predstavlja kraću proznu vrstu, koja izrasta iz povijesnih kronika i stare literature, ali ponajviše iz usmenih svjedočanstava, obreda, vjerovanja,*

nerijetko s jako iskazanim osjećajem zbiljnosti opisanoga događaja s motrišta aktera, odnosno kazivača (Marks i Rudan, 2018: 9), zaključujemo kako je prilično izvjesno da su predaje narativno vrlo žive, ali treba poticati njihovo zapisivanje kako bi se jednostavnije objavljivale i imale na važnosti (Marks i Rudan, 2018).

5. Dječja književnost

Dječja književnost dio je nacionalne ili svjetske književnosti, a definira se kao skup djela koja su namijenjena djeci. Ako promatramo cjelinu dječje književnosti, možemo zaključiti kako središnji dio dječje književnosti čini dječja priča koja različitim vrstama i podvrstama zauzima važno mjesto među književnim djelima. Dječju priču karakteriziraju elementi poput čarobnog, čudesnog i fantastičnog, a time se dopire do dječje mašte te se omogućuje djeci da budu sustvaratelji novih priča i svjetova. Promotrimo li detaljnije tematiku koju obrađuje dječja priča, primijetiti ćemo kako dječja priča može prikazivati dječji svijet u kojem se oni trenutno nalaze točnije dječju stvarnost. Priča može biti okružena i fantastičnim dijelovima te tako poticati dječju maštu na što veću kreativnost.

Dječja književnost prema autoru Crnkoviću (1980) obuhvaća djela koja prema svojoj tematici odgovaraju dobi od treće do četrnaeste godine života, a koja su namijenjena djeci ili su s vremenom prilagođena djeci. S druge strane, autori Diklić, Težak i Zalar (1996) ističu da je dječja književnost povezana s dječjim svijetom te da je dječja priča odraz dječje igre i odraz djetinjstva.

Prema Crnkoviću (1986) dječju književnost možemo podijeliti u dvije skupine:

- a) prava dječja književnost (slikovnica, dječja poezija, priča i dječji roman)
- b) granične vrste (basne, roman o životinjama, pustolovni roman, povijesni roman, putopisi, biografije).

Ako promatramo kriterije kojima se određuje dječja književnost, prva skupina više zadovoljava kriterije (pisane su za djecu, glavni su junaci djeca ili životinje, deklarirane su kao dječje) dječje književnosti od druge. Bez obzira koju skupinu promatramo važno je poticati čitanje kod djece jer na taj način upoznaju granice svoje mašte, stvaraju vlastite imaginarne svjetove i likove, uče o novim stvarima i pojmovima, te stvaraju drugačiji pogled na svijet i okolinu koja ih okružuje.

Dječja književnost okružuje čovjekovu svakodnevnicu, osobito svakodnevnicu djece predškolske dobi. Definirajući dječju književnost možemo prepoznati što spada u tu vrstu književnosti. U hrvatskoj književnosti ona nije jasno definirana. Hrvatska dječja književnost nije dovoljno istraženo područje bez obzira koliko nas dječja književnost svakodnevno okruživala. Ostaje pitanje je li to zbog nedovoljne zainteresiranosti autora ili zbog nejasne definicije dječje književnosti.

Bez obzira na ozbiljnost pristupa i napor autora, mnogobrojni autori stvarali su dječju književnost ne razmišljajući da djela namjenjuju djeci. pisci koji su stvarali za djecu pokušavaju oživjeti djetinjstvo i maštu te različitim djelima potiču pustolovine duha. Djeci je važno da priča govori razumljivim jezikom, da nema umjetničkih elemenata koji nisu posve razumljivi te da svaki dio dječje priče bude dio dječjeg svijeta (Crnković i Težak, 2002). Dječja književnost treba obilovati maštovitim i kreativnim elementima koji su jednostavni i šaljivi kako bi djecu privuklo na čitanje i izbor priče. Naziv dječja književnost više ističe pripadanje djeci u formalnom smislu, ali ga mnogi odbacuju zato što se može dvosmisleno tumačiti. Termin književnosti za djecu nastao je upravo zato da se izbjegne dvosmislenost i nesporazum u određivanju ove književnosti (Idrizović, 1998; Hranjec, 2006).

6. Stvaranje priča za djecu

Dječja mašta i kreativnost nemaju granica. To je najuočljivije onoga trenutka kada djeca od odraslih zatraže da im ispričamo neku priču. Djeca ne očekuju uvijek da odrasli čitaju već zapisane priče, ona često podsvjesno potiču odrasle da njeguju usmenu književnost pa žele da odrasli izmisle svoj nastavak na već postojeću usmenu tradiciju. S druge strane, koliko god djeca željela ili poticala odrasle na njegovanje usmene književnosti, odrasli često imaju već spremne isprike kako ne znaju baš dobro pričati priče, nemaju vremena ili da ne znaju napamet nijednu priču (Marić i Nurkić, 2014). Tada posežu za već pisanim usmenim pričama te ih iščitavaju djeci. Trenutak kada djeca izraze želju da im se ispriča priča predstavlja trenutak dječjih stvaranja novih priča, novih svjetova koje žele upotpuniti s „odraslim rečenicama“ odnosno s kreativnošću odraslih. Djeca se ne zadovoljavaju samo pročitanim pričom koju je netko nepoznat napisao, djeca žele čuti kako razmišlja mašta osobe koju poznaju i koja poznaje dječju svakodnevicu. Ako obratimo pažnju na svoju svakodnevicu i poslušamo razloge zbog kojih odrasli radije posežu za već napisanim i poznatim pričama, zaključit ćemo kako odrasli misle da pisci bolje poznaju djecu jer su pisali dječje priče ili pak smatraju kako su pisci bolji pripovjedači pa se sami ne upuštaju u ispričati neku priču. Međutim, razni autori pa tako i Velički (2013) naglašava kako su odrasli u potpunom krivu kada sebe ne smatraju tako dobrim pripovjedačem kao što su već poznati pisci dječjih priča. Pisci dječjih priča ne mogu zamijeniti direktnu interakciju između djeteta (koje je u ovom slučaju slušatelj) i odrasle osobe (koja je pripovjedač) jer u tom interaktivnom odnosu pripovjedač može prepoznati dječju zainteresiranost, ali može i prestati s pričanjem ako primijeti da dijete nije zainteresirano. S druge strane, pisci su vještiji u pisanju dječjih priča, ali ne mogu postići tako blizak odnos s djecom kao živi pripovjedač. Osoba koja naglas priča ili pripovijeda priču dijeli s djetetom iskustvo, sklonosti, maštu, svakodnevicu. Bez obzira jesu li jezični izražaji dobro strukturirani i jesu li rečenice u skladu sa standardnim jezikom, dijete više cijeni i prihvaća svaku priču koja postaje uzbudljiva, šaljiva i u kojoj samo dijete može postati sustvaratelj.

Priče predstavljaju jedinstvo stvarnosti i mašte. U pričanju ispreplićemo naše socijalno iskustvo s našim željama, strahovima i očekivanjima. Upravo te karakteristike čine priče toliko zabavnima. Kad govorimo o pričanju priča, primjećujemo svjesno hvatanje u koštac s književnosti. Bilo da prepuštamo mašti na volju sve što možemo ispričati ili da zasluge prepuštamo piscima i tvorcima dječjih priča (Hameršak i Zima, 2015; Idrizović, 1998).

Nerijetko se u životu ili radu s djecom dogode situacije kada je potrebna određena priča kako bi se djeci što lakše objasnile određene situacije. Tada na vidjelo izlazi kreativnost i mašta koja dopušta osobi da u određenom trenutku ispriča priču koja je zanimljiva i prilagođena djetetu. Često emocije i interaktivnost s djecom može poboljšati prijateljski odnos, potaknuti dječju zainteresiranost, pobuditi dječju maštu i kreativnost, ali i dječju želju za razvijanjem govora. Kada se govori o usmenoj književnosti, svakodnevno smo okruženi različitim usmenim vrstama. Poslovice i prispodobe sveprisutne su i postaju sve snažnije sredstvo za lakše shvaćanje svijeta oko nas samih. Valja naglasiti da, koliko god prisutna bila usmena književnost i tradicija usmenih priča, ponekad nije lako pronaći priču koja je odgovarajuća i primjerena za određenu situaciju (Marić i Nurkić, 2014; Vekić, 2016).

6.1. Važnost slušanja, čitanja i kazivanja priča

Svakodnevno se može čuti kako je vokabular kod djece slabo razvijen i kako djeca više i ne znaju govoriti. Živa riječ se razvojem društva sve više narušava i zaboravlja se ono bitno. Živu riječ i govor zamijenile su medijske prolazne stvari. Knjige i slikovnice zamijenjene su tehnologijom, a djeca sve manje čitaju (Marić i Nurkić, 2014; Karol, 2005).

Baveći se književnim izrazom, razvija se poetska funkcija jezika. Poetski izraz stvara poetsko raspoloženje, a njegovo je izvorište u slušanju poetskog kazivanja i čitanja. Kada razmišljamo o pojmu poetsko, dijete na poetsko upućuju roditelji, a zatim i odgojitelji te kasnije i nastavnici. Brojna su istraživanja pokazala da se djeca, kojoj se čita i priča od najranije dobi, brže razvijaju, brže uče i bolje se snalaze u komunikaciji s drugima. Čitanje djetetu treba postati dio svakodnevnoga ugodnog druženja roditelja i djece, jer ono ima učinke na cjelokupni razvoj djeteta. Čitajući, ali i potičući čitanje kod djece razvijamo bliskost, upoznajemo dijete s različitim osjećajima te potičemo cjelokupni razvoj djeteta (Karol, 2005; Crnković, 1990).

Dijete voli da mu se čita, no da bismo potaknuli da dijete zavoli čitanje, potrebno je poticati djecu još od djetinjstva. Čitanje i usmeno preporučavanje djeci je najzanimljivija aktivnost. Najbolji početak poticanja čitalačkih sposobnosti leži u zajedničkom čitanju slikovnica koje su zanimljive djeci. Priča ima i čudesnu ljekovitu moć. Slušajući i gledajući situacije u kojima su imaginarni junaci uspjeli prebroditi životne probleme, djeca uče riješiti vlastite problemske situacije (Velički, 2013).

Da bi se uopće potaknulo čitanje i čitalačke sposobnosti kod djece, treba istaknuti kako sve započinje slušanjem. Aktivno slušanje i razvijanje slušateljskih sposobnosti može se okarakterizirati kao svestretni proces koji nikad ne završava jer slušanjem djeca doživljavaju i spoznaju izgovorene riječi posebno kada se pripovijeda priča. Riječi nas okružuju, dio su naše svakodnevice, čak i kada ne govorimo u sebi proizvodimo riječi. U ovom dijelu poglavlja naglasak je na književno - umjetničkim riječima. Slušanje književno - umjetničkih riječi može biti dobar oslonac za dječji govor i čitanje te cjelokupan djetetov razvoj. Djeca su najzahtjevniji slušatelji te ih je potrebno privući na njima zanimljiv način. Dijete slušajući književno – umjetničke riječi razvija svoje jezične sposobnosti, a ako je djetetu priča privlačna i sukladna njegovu razmišljanju, dijete sve više poseže za čitanjem. Na taj način dijete njeguje kulturu i tradiciju te postaje trajni prenositelj kulturne baštine, ali i potiče druge da prepoznaju bogatstvo usmene književnosti (Karol, 2005).

Karol (2005) naglašava kako je pogrešno mišljenje da su djeca predškolske i mlađe školske dobi nesposobna primiti cjelovitost sadržaja i izraza književno – umjetničkog teksta,

da ga ne razumiju i da prema tome nije važno kako im se tekst čita, odnosno kazuje. Djeci je potrebno govoriti jezikom kojeg ona razumiju. Ako im se govori jezikom odraslih, dijete ponekad ne razumije i udaljava se od pripovijedanja i pričanja. Naravno da među djecom ima razlike i da će svako dijete na različit način primiti i razumjeti priču, no tada do izražaja dolazi sposobnost odraslih da se prilagode dječjim potrebama i da ponovno privuku djecu (Karol, 2005). Moguće je u kontekstu njegovanja dijalekata, djeci pripovijedati i na idiomu na kojemu su odrasli, odnosno kojeg prepoznaju kao dio svoje kulture i identiteta, jer se na taj način njeguje i jezična baština. Naime, priča oblikovana jezikom (idiomom, idiolektom) nekog kraja jasnije oslikava prostor u kojemu je nastala, a djeca u kojem su djeca odrasla.

8. Otok Vis

Otok Vis, poznat u prošlosti kao grčka *Issa*, a kasnije kao *Lissa*, smješten je na jugu Splitsko – dalmatinske županije. Osnutak grada, danas poznatog Visa, pripisuje se moćnom vladaru Dioniziju Starijem iz IV. stoljeća prije Krista. Zbog povoljnog položaja te mnogih prirodnih bogatstava *Issa* uskoro postaje moćni grad – država koja kuje vlastiti novac te se širi i trguje po cijelom Mediteranu. U Rimsko doba, *Issa* dobiva na važnosti zbog teatra na čijim je ostacima kasnije podignut franjevački samostan i crkva sv. Jere. Dijelovi teatra vidljivi su i dan danas na Viškom poluotoku Prirovo.

Pretraživanjem relevantnih izvora i dostupne literature, došlo se do saznanja da se često uz otok Vis veže zasigurno najvažnija bitka koje je stanovništvo doživjelo. Naime, Pomorska bitka, koja se zbila 20. srpnja 1866. godine u Viškom kanalu, sukobila je Habsburšku Monarhiju i Kraljevinu Italiju. Kao cilj sukoba bilo je osvajanje otoka Visa od strane Italije, koja je u konačnici doživjela poraz. Danas se važnost bitke očituje u pomorskoj taktici koja se koristila još u doba Ilira, a u kojoj su sudjelovali oklopni brodovi. Također, to je i prva bitka u svjetskoj povijesti koja se odvila na otvorenom moru.³

U konačnici, povijesna baština otoka je golema te je opisana u mnogim knjigama. Od kamenih blokova ruševina antičkog grada zidane su mnoge kuće današnjeg Visa. Hvarski plemići podizali su u njemu svoje palače i ljetnikovce, a moćne sile koje su ga osvajale podizale su svoje fortifikacije. Englezima je otok Vis bio Gibraltar na Jadranu, a za vrijeme Napoleonove kontinentalne blokade, Vis postaje najprometnija trgovačka luka na Mediteranu. Preko nje se odvijala sva engleska trgovina s Europom (Božanić, 2015).

Mnoga istraživanja ukazuju na prisutnost ljudske zajednice na otoku čak i u vrijeme mlađeg kamenog doma. Veliki utjecaj na naseljenost samog otoka imala je ugodna klima, povoljan geografski položaj, plodna zemlja u unutrašnjosti te obilje ribe u otočkom akvatoriju, čiji je značaj primijećen i danas. Zbog svoje površine klasificiran je kao deseti otok među otocima Republike Hrvatske. Posebnost otoka je njegova izoliranost, odnosno odvojenost kopna s morem. Ono utječe na ukupni društveno-gospodarski razvoj, na uvjete života te na oblikovanje karakterističnih socio-psiholoških tipova otočana i njihovih zajednica (Lajić, 1992). Unatoč izoliranosti, kao najveća prednost otoka navodi se more kao najvrjedniji prirodni resurs koji obiluje bogatstvom bijele i plave ribe te morskih plodova.

³Viška bitka. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64872>(pristupljeno: 21.srpnja 2020.)

Zbog izrazito razvedene obale otoka Visa, u dnu velikih zaljeva, nastala su i razvila su se dva najznačajnija naselja, Vis i Komiža. Grad Vis nalazi se na sjeveroistočnoj strani dok se grad Komiža prostire na zapadnoj strani otoka Visa u dubokom Komiškom zaljevu. Osim spomenuta dva glavna naselja na otoku, grad Vis broji deset manjih mjesta: Brgujac, Dračevo Polje, Marinje Zemlje, Milna, Plisko Polje, Podselje, Podstražje, Rogačić, Rukavac, Stončica. S druge strane, gradu Komiži gravitira devet mjesta: Biševo, Borovik, Duboka, Oključna, Palagruža, Podhumlje, Podšpilje, Sveti Andrija i Žena Glava. Godine 1910., na otoku Visu se bilježi maksimalan broj stanovnika u okolnim mjestima. Bilo je to vrijeme kada su na otoku prevladavali bitno drugačiji društveni i prostorni odnosi od onih koji prevladavaju danas. U tim okolnostima važnu ulogu na veličinu i smještaj su imale manje poljoprivredne obradive površine, čija je svrha bila osiguravanje što kvalitetnog života na otoku. ⁴

8.1. Govor otoka Visa

Neizostavno je spomenuti razliku koja je prisutna među naseljima na otoku, između ostaloga i po govoru. Otok karakteriziraju dva autohtona govora, a to su viški i komiški. Komiška čakavica je zajednička svim gravitirajućim naseljima, čak i onima s drugih otoka (Biševo i Svetac), dok su sela kojima je grad Vis gravitacijsko središte očuvala do danas svoj čakavski govor koji ima svoje posebnosti u odnosu na viški čakavski govor, osobito na planu fonologije (Božanić, 2015). Božanić navodi da se čakavizam u hrvatskoj dijalektologiji tretira kao posebnost pojedinih čakavskih govora koja se očituje u njihovu reduciranu konsonantizmu u odnosu na onaj ostalih čakavskih govora. „Čakavizam je i nazvan prema fonemskoj alternaciji /č/ > /c/ čovik > covik, čudo > cudo, ča > ca. Umjesto fonema /š/ i /s/ postoji fonem /ś/, a umjesto /ž/ i /z/ fonem /ž/.” (Božanić, 2017: 242) Božanić također ističe kako je čakavski, koji je karakterističan za otok Vis, posebno zanimljiv te da bi mogao biti izazov hrvatskoj dijalektologiji. Osim toga, on je najvjerojatnije najbolje sačuvan čakavski idiom u Hrvatskoj. Za razliku od grada Komiže, Vis posjeduje tekstualne zapise u kojima je opisan život starog Visa te oni omogućavaju uvid u njihove dijalektološke, sociološke, etnološke i kulturnoantropološke razlike.

„Unatoč tomu što je ruralna komponenta života stanovnika Visa u punoj većoj mjeri izražena nego li u stanovnika ribarske Komiže, kultura Visa izrazito je urbana. Višani su vezani za zemlju, za svoja polja, za svoje vinograde u plodnim ravnicama svoga zaleđa, ali u isto vrijeme kontinuitet urbaniteta Visa prisutan je ne samo u arhitekturi već i u nematerijalnoj

⁴URL: file:///C:/Users/irena/Downloads/Nejasmic_Miseti_11_2%20(2).pdf(pristupljeno: 21. srpnja 2020.)

baštini, u interpersonalnim relacijama, običajima, društvenim vrijednostima i, dakako, u jeziku i baštini koja se jezikom čuva.” (Božanić, 2015: 27)

S druge strane otoka, nalazi se ribarski gradić čiju je ljepotu prepoznao i opisao poznati hrvatski pjesnik Tin Ujević. U nekoliko redaka i jednostavnih stilskih figura, opisane su sve čari koje donosi malo, skromno i tradicijsko mjesto: „Nalazim se na jadranskim Filipinima. Američani ne mogu naći ljepšu vedrinu na Havajima nego ja ovdje. Nalazim se u dubokom srcu dubokoga mora. Ovamo su me odista vile donijele, u nepoznatom nadnevku kad je globus zadrijemao i nitko nije mogao da me primijeti. Ja sam u carstvu pustolovine, u čudu događaja. Konačno sam doživio da je svijet zaboravio. I postao sam vlasnik jednog otajstva. (...) Ovi ribari žive u neiskazanoj poeziji na kojoj im svi srećnici moraju zavidjeti, a ja još i više. (...) Ribari, ribari, ribari! ” (Božanić, 2015: 30)

9. Tradicija otoka Visa

9.1. Vinogradarstvo otoka Visa

Tradicija uzgoja vinove loze zasigurno je najvažnija poljoprivredna djelatnost kojom su se bavili viški težaci. Najveću površinu otoka čine vinogradi. Ne samo na otoku Visu, već i u cijeloj Dalmaciji, uzgoj vinove loze djelatnost je koja je stara više od dvije tisuće godina. Razvoj vinogradarstva i vinarstva datira još od vremena zasnivanja prvih grčkih gradova od kojih je glavna bila *Issa*. Zbog uspješnog uzgoja vinove loze i vina izvrsne kvalitete ona postaje najznačajnija djelatnost koja je uz ribarstvo temelj viškog gospodarstva. Ono što je pridonijelo uspješnosti razvoja poljodjelstva na otoku jest povećani broj obradivih površina te pogodni klimatski uvjeti. Iako su viški seljaci osim vinove loze uzgajali i rogač, masline, limune te su sijali pšenicu, vinova loza se uvijek smatrala najuspješnijom i najisplativijom djelatnošću. Najveći procvat viški vinogradi doživljavaju u drugoj polovici 19. stoljeća kada su vinogradi zapadne Europe zahvaćeni bolešću. U potrazi za kvalitetnim vinom, nije bilo teško iz cjeline uočiti ono viško čija potražnja tad značajno raste, no proizvodnja nije uvijek išla uzlaznom putanjom. Jedna od prvih vinogradarskih kriza datira s kraja 19. stoljeća kada je osiguran izvoz vina u Austro-Ugarsku. Druga značajnija kriza se javlja za vrijeme Prvog svjetskog rata kada dolazi do pojave bolesti vinove loze te iseljavanja stanovništva u prekomorske zemlje. Sve navedeno dovodi do ekonomske krize koja dalmatinskom seljaku uvelike smanjuje kvalitetu života.⁵

U periodu nakon Prvog svjetskog rata obnova opustošenih vinograda i vinogradarskih površina bila je težak zadatak za svakog teškaka. Posebno se ističe period od 1918. godine do 1925. godine kada sveopća oskudica onemogućuje daljnji napredak. Nakon izrazito teškog perioda za stanovnike, za vrijeme Drugog svjetskog rata dolazi do procvata proizvodnje vina i ponovnog poboljšanja života na otoku.⁶

Nažalost, današnji uzgoj vinove loze te proizvodnja vina nemjerljivi su s onim u prošlosti. Sama proizvodnja doživljava pad te se stanovnici okreću drugim vrstama zarade u kojima ostvaruju prihode, od kojih je najznačajniji turizam. Vinova loza postaje popratna djelatnost koja ljudima predstavlja zabavu i opuštanje. Paradoksalno je da je otok Vis jedan od najplodnijih poljoprivrednih otoka, no s druge strane veliki dio otoka sačinjavaju neobrađene i

⁵URL: <https://repozitorij.efst.unist.hr/islandora/object/efst%3A3165/datastream/PDF/view>(pristupljeno: 25.srpnja 2020.)

⁶ Isto

napuštene poljoprivredne površine. Pad proizvodnje uzrokovan lošom ekonomskom politikom prema poljoprivredi, oscilacijama na tržištu vina te problema u proizvodnji dovodi do ugrožavanja egzistencije stanovništva i dolazi do depopulacije. Samim time dolazi do gubljenja stoljetne tradicije koju su njegovali naši predci.

U prošlosti ljudi su uzgajali različite sorte vina dok se današnja proizvodnja zasniva na uzgoju viškog plavca te visokokvalitetne rane sorte vugave. Svako domaćinstvo koje se bavilo proizvodnjom vina je imalo konobu koja se nalazila u posebnoj zgradi ili prizemlju stambene kuće. Konoba je služila kao mjesto u kojem se čuvalo vino. Najznačajnije vrijeme za svakog viškog težaka bilo je upravo vrijeme jematve u kojoj je vidljiv cjelogodišnji uloženi rad i trud. U periodu jematve konoba je bila drugi dom seljaka. U blizini vlastite konobe svaka obitelj je imala konjušnicu odnosno mjesto u kojem su boravile životinje, u ovom slučaju glavnu ulogu je imao magarac. Cilj posjedovanja, te sada već gotovo nepoznate životinje, datira iz prošlosti kada se magare koristilo kao glavno prijevozno sredstvo seljacima. Svakog dana, ranom zorom, seljaci su bili primorani putovati do svojih poljoprivrednih površina na magarcu, a jasno nam je poznata izreka „lijen kao magarac“ koja govori upravo o dugom i iscrpnom putu koji su morali preći zajedno.

Koliko truda loza iziskuje, govori i narodna izreka: „Loza je vinogradaru 'kao žena' te se oko nje treba puno truditi i njegovati je, suprotno od masline, koja mu je 'kao majka' jer pak zahtijeva puno manje truda.“⁷

U nastavku slijedi doživljaj jematve jednog od viških seljaka koji je s radošću ispričao svoju priču, a možemo je kategorizirati kao pričanje iz života. Kazivač je htio ostati anonimn što je česta kazivačka situacija, pomalo paradoksalna, jer u vremenu mnogih javnih objava i istupa, distanciranje o same priče čini se nepotrebnim, posebice jer i sam sadržaj nije ni uvredljiv niti je demonološkog sadržaja, gdje su ovakve situacije češće.

Da rad može biti druženje, smijeh i zabava dokaz je 'jematva'. Jematva je naziv za berbu grožđa koji se upotrebljava uglavnom na srednjodalmatinskim otocima pa tako i na otoku Visu. Ona predstavlja šlag na torti, nagradu za naporan rad tijekom godine i veliki ponos za one koji su čitavu godinu naporno radili u vinogradu. Nekoć je jematva bila veliko slavlje, možda i najveće veselje u to doba. Ljudi, odnosno težaci su s nestrpljenjem čekali početak, berbu prvih grozdova, smijeh, ispijanje vina i druženja do dugo u noć po završetku berbe i same prerade grožđa. Princip rada u berbi je bio jednostavan, grožđe se bralo i stavljalo u vreće, a potom bi se na magarcima prenosilo do konobe gdje bi se prerađivalo. U berbi su sudjelovali i

⁷Isto

muškarci i žene, a žene su imale poseban zadatak pripreme jela, odnosno hrane i pića večer prije ranog odlaska u berbu idućeg jutra. Nakon berbe, u vinogradu bi se jela marendala i družilo se, a potom bi muškarci grožđe prerađivali u svojim konobama, odnosno pravili vino dok bi žene u svojim kuhinjama i pripremale jela za večernju feštu na kojoj bi se jelo, pilo, pjevalo i sviralo do kasnih večernjih sati. A nakon što bi se u potpunosti ubralo grožđe po čitavom otoku, organizirala bi se 'Sabatina', veliko slavlje za ljude s cijelog otoka što pokazuje koliko je i što je otoku značilo vino. Danas je princip jematve, odnosno berbe grožđa isti u pogledu same berbe, ali sve ostalo se promijenilo, izgubilo i palo u zaborav što razvojem tehnologije, što neznanjem i nezainteresiranošću ljudi za takvim vrstama rada i druženja. Ljude se sada plaća da beru grožđe, nakon berbe nema druženja, jela, pjesme, sve je postao samo plaćeni posao nakon kojeg svatko ide svojim putem dok su se prije ljudi nudili za pomoć u berbi svojim prijateljima, poznanicima ili pak potpunim neznancima za malo druženja i pjesme uz kapljicu i zalogaj. Proizvodnja vina je postala unosan posao ovisan o modernoj tehnologiji, vino se prodaje vinskim sladokuscima dok se nekoć proizvodilo za potrebe obitelji, prijatelja i poznanika i tu neke zarade nije bilo. Tehnologija je zamijenila stara oruđa i načine proizvodnje vina što je i normalno, ali trebalo bi biti normalno i ne zaboraviti kako su ljudi prije živjeli, radili i proizvodili vino jer su ipak ti ljudi iza sebe ostavili vinograde koji i dan danas daju kvalitetno i zdravo grožđe, uostalom ti ljudi i njihov rad osnovni su dio povijesti i otoka kakav je danas bez obzira na tehnologiju i moderne običaje.' (Muškarac, 76 god., Vis ; zapisala Irena Ivičević, 27.7.2020.)

9.2. Ribarstvo grada Komiže

Kao što je život u gradu Visu bio nezamisliv bez uzgoja vinove loze, tako je život u Komiži bio nepojmljiv i neodrživ bez ribarstva. Gotovo cijelo stanovništvo živjelo je od ulova ribe. Komiška poljoprivredna zemljišta nisu bila plodna kao viška pa su stanovnici trebali pronaći drugi način kako preživjeti. Lovišta su se nalazila u blizini kuća te je opskrba bila poprilično jednostavna.

Nejasmić i Mišetić prema Peričić (1999) navode kako je početkom 20. stoljeća Komiža bila glavno središte ribarstva čitave Dalmacije. Ribari otoka Visa, a poglavito Komiže, bili su na glasu po svom iskustvu i umijeću. Uoči Prvoga svjetskog rata, i u njegovom tijeku, ribolov je proživljavao svoje teže razdoblje. Naime, ulov srdele ali i druge ribe je bio mizeran. Brijunskom konvencijom iz 1923. godine ograničeno je pravo Komižana na ribarenje u vodama Palagruže, koja je pripala Italiji. Sve je to ostavilo dubokog traga na viškom ribarstvu, što se

vidi i iz sljedećih podataka: 1924. godine bilo je 745 ribara i 149 brodova, 1926. godine 365 ribara i 69 brodova. Nezaobilazno je spomenuti i nešto raniju godinu 1797., kada je austrijska vlast, nakon propada Mletačke Republike, ukinula zabranu lova mrežama *sardelorima* (vojgama) oko Sušca, Sveca, Palagruže i Biševa. Tome na čast, na otoku je održano veliko slavlje s mnogo pića i hrane.

Da se ribu, a pogotovo srdelu, izuzetno cijenilo govore nam i zapisi koji bilježe ceremonije i fešte koje su proslavljale dobar ulov. Jedna od najčitanijih legendi otoka Visa, koju je svakako potrebno naglasiti, jest upravo legenda⁸ o srdeli iz koje možemo iščitati važnost ribe srdele za stanovništvo otoka Visa.

*Legenda kaže da su se mora oko Visa iznenada opustošila, a srdela je netragom nestala. Nakon ugrožene egzistencije ribari su od jedne ulovljene srdele 8. ožujka 1868. godine dali napraviti srebrni odljev. Riba je posvećena Gospi u Velom Selu. Pričalo se da je Gospa nakon te posvete molila Boga za viške ribare i njihove bogate ulove te ih je tako spasila od gladi. Ljudi su joj bili zahvalni, a srebrna riba nalazi se i dandanas ispod Gospinog lika s drugim zavjetnim darovima.*⁹

Kao što se u gradu Visu gubi tradicija uzgoja vinove loze, jednako tako blijedi i kultura ribarenja grada Komiže, koja je nekoć bila poznata po cijeloj Dalmaciji. Sam grad Komiža broji čak tri visoko poznate tvornice ribe, posebno srdele. I danas u literaturi najčešće je spominjana tvornica „Nepun“ koja je u to vrijeme bila najveće žarište prerade srdele i inćuna. Valja naglasiti kako je uspješnost rada tvornice vidljiva u činjenici da je za vrijeme svoga rada više od 60 posto svojih proizvoda izvozila na strano tržište, i to uglavnom u Sjedinjene Američke Države, što zapravo dokazuje visoku kvalitetu proizvoda najstarije ribarske industrije na Jadranu. Nije rijetko čuti kako je tvornica Neptun othranila gotovo cijelo stanovništvo grada Komiže. Upravo iz tog razloga, većinsko stanovništvo današnjeg otoka cijeni, ali ujedno i s velikom dozom sjete priča o danas zapuštenim tvornicama.¹⁰

Evo sad ću ti opisat proces proizvodnje konzervi srdele. Ribarski brod putem sondera predvečer traži ribu na područjima mora za koja je poznato da obitava srdelom. Kad na sonderu uoči jato (plovu) srdela, zaustavlja se i na tome mjestu pali jaka svjetla prema moru, te otpušta dva manja pomoćna broda (loje), koje također imaju ugrađene jake reflektore, i tako se riba skuplja na jedno mjesto, jer se srdela kreće za planktonom koji prati svjetlo

⁸ Ovdje se priča klasificira kao legenda, iako ona to sadržajno nije već je predaja.

⁹ Legende otoka Visa, zajednički rad Učeničke zadruge Issa, Osnovne škole Vis, 2010. Napomena: iako knjiga nosi naslov legende u njoj se ne nalaze samo legende već i druge priče koje sadržajno odgovaraju predajama.

¹⁰ URL: [file:///E:/downloads/05_S_Pericic_61_144kompr%20\(1\).pdf](file:///E:/downloads/05_S_Pericic_61_144kompr%20(1).pdf) (pristupljeno: 25. srpnja 2020.)

(fototaksija). Pred samu zoru veliki brod i jedan pomoćni brod s mrežom (plivaricom) zaokruže srdele koje su se sakupile na jedno mjesto, dok drugi pomoćni brod ostaje u sredini s upaljenim reflektorima u svrhu zadržavanja ribe na jednom mjestu. Tako zarobljena riba se iz mreže izvlači jednom posebnom spravom, nalik štapu za pecanje (špurtelu), ali ne znam kako se zove i polaže u brod, a na kraju se izvuče i cijela mreža. Riba se slaže u kašete i brod se vraća i donosi ribu u tvornicu, gdje se ribu prvo odnosi u tunel za brzo smrzavanje, a onda premješta u rashladnu komoru (-18 do -20°C) gdje se čuva za daljnju obradu. Nakon toga riba se izvuče iz hladnjače i odmrzava. Uzima se uzorak za laboratorijska testiranja. Odmrznuta srdela prvo prolazi proces strojnog uklanjanja repa, glave i utrobe (stroj HERMASA), nakon toga se neko vrijeme ostavlja u slanoj vodi da ispusti višak krvi i dobije slanost. Nakon toga se slaže u kutije koje ulaze u stroj koji kuha ribu (UTOR). Iskuhana riba u kutijama prolazi ispod dozatora koji pune ulje u kutije i na kraju zatvarač zatvori poklopac i štampa datum i šifru na poklopac. Zatvorene kutije ulaze u sterilizator (AUTO-KLAV) da se ubiju svi organizmi koji mogu uzrokovati kvarenje proizvoda. Nakon toga kutije se peru i odnose u skladište na odležavanje određeno vrijeme da se vidi ako se neka konzerva pokvari. Ispravne konzerve se pakiraju u omotnice (stroj PAKIRKA) i tako pakirane se slažu u kartonske kutije, obično po 100 komada. Gotova konzerva je imala težinu 125 g, od čega je oko 70% riba, a oko 30% ulje. (Muškarac, 80 god., Komiža; zapisala Irena Ivičević, 27.7.2020.)

Bila bi šteta ne spomenuti još jedan dio bitne tradicije, a navodimo ga kao dio srca Komiže. Mali ribarski gradić Komiža poznat je po iskonskoj ribarskoj barci koja je u povijesti Komiže bila temelj opstanka ovog svijeta. Ikona koja je sažela svu simboliku djela ljudskih ruku u jednoj uvali se naziva tradicionalno *falkuša*. Jedinstveni hrvatski i mediteranski tip broda danas nije poznat na razini nacionalne kulture, no važnost nje same leži u gradu Komiži. Spas posljednjeg primjerka broda označava važnost održavanja ono malo tradicije ribarenja koja je ostala u gradu Komiži. (Božanić, 2015)

Srećom, Komiža i dalje broji stanovništvo starije životne dobi čiji se težak život i dalje očituje i prepričava u pričama koje se usmenom predajom prenose na mlađu populaciju. Slušanje priča tjera nas na poštivanje kulture, rada i znoja ljudi te nam ukazuje na važnost njegovanja tradicije svakog mjesta na otoku.

10. Običaji i vjerovanja

Pregledavajući i istražujući literaturu na temu običaja i tradicije, uočava se velik broj definicija samog pojma običaj. Najčešća i najlakša definicija pronađena u literaturi jest ona koja običaj ubraja pod uobičajeno ponašanje koje ima veoma slično značenje pojmovima navike ili tradicije. Kao uvijek prisutni u društvu, igraju važnu ulogu u ljudskoj zajednici razvrstavajući ljude u grupe i jedan kolektiv. Značaj može biti primijećen nakon dužeg perioda, u suprotnom izgledaju veoma nevažno ili pak besmisleno. Ljudsko postojanje akcentirano je običajima te služe kao potvrda pripadnosti određenoj zajednici. Čovjek često nije ni svjestan razvoja određenih navika, no pojavljivanje se odvija polaganim tempom i to najprije sporadično. Nakon određenog vremena, navika se ukorijeni u društvu, prihvaća ga cjelokupna zajednica te tada možemo reći da navika postaje običaj.¹¹

U današnjici sve veći broj ljudi uočava važnost održavanja običaja svojeg rodnog kraja. Otok Vis, na svu sreću, broji većinsko starije stanovništvo koji svoje priče i svoje običaje prenose na mlađe generacije. Mnoge priče su ispričane, a mnoge i danas možemo čuti. U ovom slučaju, usmena predaja ima najveću važnost i na nju ćemo se u ovom poglavlju osloniti. Kao što će biti ispričano, utjecaj najznačajnijih običaja otoka osjete se i dan danas i to ne samo u pričama već i samom održavanju njih samih.

10.1. Rođenje djeteta

Kao i u mnogim drugim krajevima, želja svakog bračnog para jest potomstvo, a priželjkivalo se prvo muško dijete. Žene koje nisu mogle ostati trudne i nisu omogućile potomke bile su okrivljavane za neplodan brak te ih se nazivalo pogrđnim imenima *jalovica* ili *muška maška*. Iako se trudnicu nije štedjelo u obavljanju svakodnevnih poslova, udovoljavalo joj se raznim jelima zbog vjerovanja koje kazuje da će, svatko tko ne udovolji željama trudnice po pitanju hrane, dobiti ječmenac na oku.

Porod se odvijao u kući uz pomoć seoske babice, a čuvanje pupčane vrpce i porodiljine ovojnice spadalo je pod obvezan postupak. Ne postoji vjerodostojni iskaz o svrsi čuvanja pupčane vrpce, no ovojnica je imala vrlo visoku ulogu u zadnjim trenucima života oboljelog. *Košuljica* odnosno porodiljina, prema vjerovanju, to jest praznovjerju, olakšavala je smrtniku umiranje.

¹¹URL: file:///C:/Users/irena/Downloads/NU24_PovrzanovicHR.pdf(pristupljeno 25. srpnja 2020.)

Nakon poroda majka bi svoje dijete povijala na način da bi ga povojima omotala od stopala pa sve do ispod pazuha, dok bi ruke ostavila slobodne. Do pedesetih godina 20. stoljeća dječaci su se oblačili u haljinice sve do odlaska u školu, a nakon Drugog svjetskog rata haljinice su se nosile do napunjene druge godine života.

Pretežno su se dica doma rojala i Ivo se doma rodil. Tri dona se popri rojalo. I onda bi babicala bila stola sva ta tri dona u nos, i spola i sve. I ni bilo likora sumo babica. Jo se tega spominjem koda je sad bilo. Obično su bile zikve, svi smo spoli u jednu komaru. Imali smo zikvu koda nika postejica od metala i onda se unutra stavila slamarica od kukuruza, klipovi kukuruza i na to bi dica spola. A povijali bi ih, to bi bile pelene i povoji za molu dicu. A slusoj ni bilo nailoni ni peleni kako danas za kupit. A susidi, svojta bi bili došli, ali tukalo je pasat nikih cetardesetak don i onda bi bili došli u babinje. A isto se ni nosilo pokloni kako danas, ni bilo pinez, ni co kupit, eventualno ako je koja žena znala šit onda bi bila ditetu sašila mole papuce i donila kako dar. A matere su većinom bile sa dicom, cuvale, ali o ženi koja je rodila puno se vodilo racuna jer je postojola izreka koja govori da je materi nakon ca rodi greb cetardeset don otvoren. Je, to ti je istina, iako su i te žene pocele rano lavurat, al uvik je bila kuća puna svita pa bi se uvik noša niko za pricuva dite. A znoš u ca su bili infišoni?! Da ne bi ko ureka dite bili bi napravili jednu kesicu od robe i tote stavili dvo, tri zarna kafe, malo nike trove protiv uroki i to bi bili dici vezali za buštin koji je bi na špaline da ne bi ko ureka dite. I to ti je to, za svakoga je rođenje diteta bilo sila lipo i veselo. (Marija Šoljan, 80 god., Vis; zapisala Irena Ivičević, 21.7.2020.)

Obred primanja novog člana obitelji u društvenu zajednicu, koji je i danas prisutan u tradiciji, naziva se babine. Tom prigodom babinjače se darivalo raznolikom hranom kako ne bi ponestalo mlijeka za dijete. Ukoliko majka nije imala dovoljno mlijeka tada bi se dijete dalo drugoj ženi iz sela na dojenje. Posebna jela vrijedna spomena koja su se pripremala za novonastalu majku jesu juha od pijetla te *panibrod* to jest kruh natopljen juhom. Davanja su se ponavljala i prilikom uobičajenih posjeta rodbini kad se djetetu u povoje stavljao novac, a majci u njedra jaje te kocka šećera.¹²

Najveći dio pažnje bio je usmjeren na „zle sile“ koje su djetetu predstavljale veliku prijetnju. Posebne ritualne radnje obavljale su se na kućnom pragu, prije nego bi osoba ušla u kuću u vrijeme kada se već smračilo. Skupljeno drvo za ogrjev i suho smilje se palilo na vratima. Dim je prema pučkom vjerovanju kuću „čistio od zla“. Osim paljenja, pazilo se da

¹²URL:

[file:///C:/Users/irena/Downloads/Dinka_Gjeldum_Alaupovic_Etnografske_zabiljeske_s_otoka_Visa%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/irena/Downloads/Dinka_Gjeldum_Alaupovic_Etnografske_zabiljeske_s_otoka_Visa%20(3).pdf)
(pristupljeno: 25. srpnja 2020.)

dijete ne dođe u kontakt s osobom koja je prelazila preko mjesta gdje se valjao konj ili pak magarac. Vjerovalo se da taj kontakt donosi bolest. Ukoliko bi do bolesti došlo, dijete se nosilo *bahorici* odnosno ženi koja je spretno liječila dijete od uroka. U prošlosti, svako manje selo bi brojilo čak tri *bahorice*. Danas one ostaju samo u pričama i šalama koje se prepričavaju među starijim generacijama.

Običaj vraćanja kumstva se može primijetiti i dan danas. Kum i kuma su se birali iz užeg kruga poznanstava ili krvnog srodstva te je to najčešće bio prijatelj ili rođak. Pokloni su se sastojali od zlatnog nakita ili novca te se darivanje održavalo na svečanom ručku koji je najčešće bio na Uskrsni ponedjeljak ili, kako ovaj blagdan nazivaju na Visu, „Uskrsni sv. Stipan“.

Zbog raznih bolesti i teškog života težaka, te svakodnevnog mukotrpnog rada trudnica, česte su bile smrti novorođenčadi, zbog toga su se na groblju nalazili *anđeoski grebi* za umrlu kršenu djecu, dok se nekrštenu ukopavalo u običnu zemlju. Vjerovalo se da umrlo dijete odlazi na „drugi svijet“ te da tamo postaje anđeo, no ukoliko se plače ono neće moći letjeti. Otac bi sahranio dijete, a majka bi ostajala kod kuće. Nerijetko su se znale čuti molitve majki sv. Anti. Svecu se molilo jer je bio glavni zagovornik na Nebu svih onih roditelja čija djeca umiru na porodu ili ubrzo nakon poroda.

Jedan od kazivača, imenom Blaž, ispričao je priču o važnosti sv. Ante u njegovoj obitelji:

Naime, majka ga je rodila sa svojih 35 godina. Ne zato jer je tako htjela, već ju zdravlje, ali i život nije poslužilo. Koliko god se trudila i brinula o svojoj trudnoći i djeci, do svoje trideset pete godine nije uspijevala ni jedno zadržati jer su sva umirala. Nakon rođenja Blaža, njegova majka je odlučila da će se za sve zavjetovati sv. Anti te će njeno dijete nositi fratarsku odjeću sve do sedme godine života. Blaž je preživio, a osim njega u obitelj je došlo još troje djece.

To je jedna od priča u kojoj se prepoznaje značaj sveca. Mnoge sežu daleko u prošlost te se i dan danas rado priča o njemu.¹³

Nadalje, uobičajeno je da prvi sin dobiva ime od djeda pa primjerice ukoliko otac ima dva ili više sinova, svi će dati onom prvom sinu očevo ime. Da bi se razlikovale osobe koje nose isto ime i prezime, uz ime bi se govorilo i ime djetetovog oca kao na primjer: Šime Petrov, Šime Ivanov i tako dalje.

Velik dio običaja, vezanih za rođenje djeteta su nestali. Rituali koji su nekoć bili obvezni u potpunosti su izbačeni iz sadašnjice. Ipak, ostali su poneki tragovi običaja. To možemo

¹³Isto

pripisati starijim generacijama koje potiču zadržavanje osnova kao i okupljanje generacija i obitelji.¹⁴

10.2. Sklapanje braka

Glavno mjesto okupljanja omladine bile su kuće i zadružni domovi. Najpoznatiji zadružni dom na otoku Visu nalazi se u mjestu Podšpilje. Okupljanja su se uglavnom održavala na velike blagdane i dva puta tjedno, ostatak tjedna bio je radan. Uz zabavu, druženje, smijeh i rad dogodila bi se ljubav između dvoje mladih. Nerijetko su se mogle čuti serenade koje bi zaljubljeni muškarci pjevali ženama ispod prozora. Osim toga, 1. svibnja je bio dan za ostavljanje lonca sa cvijećem te grana oskoruša okićenih narančama i jabuka u dvorišta djevojaka koje simpatiziraju. Koliko je zapravo ovaj običaj bio dio tradicije svjedoči i priča viške none. Poseban žar u očima mogla sam uočiti kod starije gospođe dok je sa mnom razgovarala o ovom običaju.¹⁵

Aaa jedon sila lipi običaj, slušoj sad. Kad bi ti popri momci čapovali cure po pajizu, onda bi non bili donili cviče posodeno u teću. A pri tega bi kantali, kantali i kantali, sve dok ne bi popustile. Ubrolu bi ti cvit, nojčešće se vazimalo parvemu susidu iz vartla, posodili ga u teću i ostavili ispid ponistre hahah, ni ti popri bilo puno piteri kako sad pa bi im teće poslužile ili bilo co drugo da ga imaju u co donit. Ee ćerce moja nisu ti pri muški bili kako danas, ma ne sumo muški, ni ženske, muški su danas sve veći kurbari, a ženske arjave, sve manje svit gledu jubov sumo pineze i kako će koga privarit. A lipa moja baturinka (obiteljski nadimak) je imoš ti kojega mladića?! (Jakubina Brajčić, 88 god., Vis; zapisala Irena Ivičević, 21.7.2020.)

Odnosi između mladića i djevojaka su bili slobodni tako da se na predbračne odnose nije gledalo sa strogoćom. Kako bliski odnosi parova nisu bili strani, tako se ni dijete, rođeno iz veze, ne bi nazivalo pogrdnim imenima. Nakon djeteta uslijedile bi zaruke koje skoro nikad nisu bile raskrštene.¹⁶

Nadalje, zaruke su se odvijale uz nazočnost roditelja ili rođaka i to samo sa zaručničkim prstenom. Darovi nisu bili običaj, no zato je zakuska bila obvezna. Osim fritula, na stolu bi se mogla pronaći bijela kava, prošek, rakija, prepečeni mliječni okrugli kolači te ostali tradicijski keksi. Sa sigurnošću se može reći kako su ljubavne priče jedne od najčešćih koje se mogu čuti u pričama živućih starih ljudi otoka Visa. Ljubavi, često nesretne ili pak nevjerojatno romantične. Bježanje od kuće s voljenom osobom nam se često čini kao izbljedjela ispričana

¹⁴Isto

¹⁵Isto

¹⁶Isto

sapunica, no na otoku ona poprima savršenu čar, a nije ju teško pronaći. U nastavku ću Vam ispričati jednu zanimljivu, ali netipičnu ljubavnu priču za ona vremena.

Ova priča događala se na Vis, tamo osandeset i niki kad je vojska krojila ili bar provuvola krojit život Višani, a Višani su tili daje živili po svome i provuvoli njima kroji vrime koje su provodili po škoju. Digod je išlo od ruke jednima, digod drugima, digod je išlo svima, digod ni išlo nikome i baš zbog tega su se događale priče koje se provjedu i gredu sa kolina na kolino. Ovo je jedna krotko dogodovština o ljubavi, varonju, grubosti i ludosti, ne zno covik bi se smijo ili plako kako je jude 'gonilo' u to vrime. Za ovu štoriju se ni tukalo znat, jo je nison tukala isprovjat, ali uvik smo bili molo misto i uvik se sve dozno. Bila je jedna fino fameja, imali su lipu, velu kuću tamo na pol puta izmeju Dracevega poja i Pošpilja. Osin ca su imali lipu kuću imali su sila lipu ćer za koju bi svak bi buto ruku u ogonj, ali ta ćer se tukala oženi za jednega mladića koji je naviguvo i u vrime kad se ova štorija dogodila, gubi se ninder po moru. Za lipu ćer je zadi jedon težok, govoridu da je bi to jedon ogroman, jok i grub covik i u norovi i u faci. Niko ne zno ni zoc ni kako ali uspi je nikako zavest lipu ćer sa kojom se u sakretu viđo svako malo. I tako su se oni viđali i nakon vrimena odluci je pocet hodi kod nje doma, ali ni moga intra normalno u kuću jer to niko ni smi znat, a pogotov njezini mater i otac. Jedino kako je moga doć do njezine kamere je priko terace na drugi pod kuće. I tako bi on svaku vecer ceko ispri kuće da mu šinjinora jovi da su joj mater i otac zaspoli da bi se on moga dignut na teracu. Kako su tukali pazit, on ni dolazi som nego bi sa njim doša prijatej, isto jedon veli, joki i grubi covik koji bi mu daržo škale da se popne do terace i koji bi pazi da ko ne naleti. I tako su njih dvojica svaku vecer hodili kod nje, ovi bi mu daržo škale, a ovi drugi bi iša kod nje i kad bi se pocelo razdanjiva ovi bi mu opet diga škale i on bi se kalo sa terace i išli bi pul doma. Jednu vecer je sve bilo kako i inače, ovi je već bi kod nje u kamaru, ovi je ceko dole i pazi da ko ne naleti, sve je bilo u redu. I kad je ovi prid zoru odluci poč ća i poce se kalovat taman je naleti jedon vojnik. Vojska ko vojska u to vrime, odma priti, dere se, pametuje, a vojnik je reka da će doć sa njim i da će tukat sve objasnit di su bili i ca su cinili. Vojnik je bi onako prosječan covik, prosječne visine i građe, a njih dvojica su bili ogromni i joki kako konji pa su odlucili bokun maltretira vojnika dok njima ovi ne obećo da neće nikome reć ca je vidi. I tako su njih dvojica čapali vojnika pod ruke, ovi jadan ni moga ništa, ni livo ni desno. Odnili su ga u bušak kod nkega storega kamiona i odlucili ga hitivat priko prikolice kamiona u bušak kako vriću sve dok njima ni obećo da neće nikome reć. Ne morete zamisli koja je forca bila u tima judima kad su covika hitivali kako pero. I tako su ga hitivali pustega vrimena i mirili koko daleko su ga hitili svaki put, sve dok ovi ni doša do suz i ni odluci obećat da nikome neće reć, ali kad se vroti u Pajiz, normalno, ni daržo jezik za zube i borzo se sve doznalo. Kad su ova dvojica

saznali da se izlajo nošli su ga i pribili na mortvo ime, nakon tega mu valjda već nikad ni palo napamet izlajat se o bilo cemu. Ni bilo lako bit Višani na Vis sa vojskon oko vrotu, ali ni bilo lako niti bit vojnik sa Višaninon oko vrotu. Kad se sve doznalo sve se isto nastavilo i kad se šinjorini vroti muž sa broda dozno je sve i normalno da su se posvadili pa se ona nastavila viđat sa ovin drugin. Kasnije se udola za njega, onako grezega i grubega, niko ninzno kako ni zoc, ali eto, bilo je tako. Bi se sve to dogodilo da ni bilo onega vojnika kojega su bidnega namlotili kako vola, ne more se znat, je mu pomoga ili odmoga, ne znon, je ovo sve istina ili ne, ko to more znat, ali priča je ostala.' (Katica Vidović, 83 god., Vis; zapisala Irena Ivcevic, 21.7.2020.)

Nakon što bi se par vjenčao u crkvi, uslijedio bi svečani objed u mladićevoj kući. Kao i druge svetkovine, tako i ova nije mogla proći bez kolača koje pamte i najstarije mještanke otoka. Kolač cviti se radi od prhkog tijesta, a *hruštula* od tankog prženog u ulju. Prigodni su za namakanje u prošek, jednu vrstu slatkog vina. I danas ih nalazimo u tradicijskoj ponudi otoka Visa, a miris pomiješan amonijakom, limunom i alkoholom dopire u sve ulice grada. Gospođa Marija otkrila mi je kako su se brakovi sklapali kad je ona bila mlada.

Ha slušoj, ženili su se, kako ko, prima tim koke su im mogućnosti bile. Pretežno su se svače cinile doma, pravilo se slatku i vecera, opeta koko je ko moga sebi priušti u ona vrimena. Bili bi se skupili u najveću prostoriju u kuću, obično je svaka kuća imala jednu veliku kamaru u koju bi se stavi stol u obliku potkove, nojčešće. A pijati, čikare to bi se posuđivalo od drugih. Bilo je par fameji koje su imali te stvori, koje su bile bogatije. Ma da sumo znoš koje su to pripreme bile. Cilo susidstvo bi zajedno peklo kolače, cvite. To su bila vrimena, par don pri svače svi bi se skupili u jednu kuću i misili. A oni koji su znali šit bili bi šili vjenčanice, ali popri su i žena i muški bili u odijela i to ne u bilo, nego u modro ili sivo. A pri svega bi se išlo u crikvu ili u odbor, u općinu. Oni svit koji ni virovo u Boga oženi bi se u općinu jer znoš ni svak hodil u crikvu kako ni danas. A kad bi izošli iz općine ili crikve, svit je ceko sa koficima cviće i sitnim bombonima različitih koluri i onda bi posipoli svaću, petnaste, dvodeset svita prima tim koku je ko fameju imo. A to kad bi ih posipoli to je bilo živo, radost i veselje. To znači da im želiš sriću i puno ljubavi u životu. To je jedon od najveselijih don ca more bit. A pokloni ca smo se darivali, ni to bilo kako danas, pri se dovalo koko si moga i ono ca si moga. A ne sumo da ni bilo s kin kupit, nego nisi imo ni di kupit. Al posli kako se pocelo malo boje živit onda bi se bi doni koji poklončić. Za poklon bi bi doni garnituru od suđi, čikare ili komplet žmuli ili deke i to je bilo dovoljno, ni se pretjerivalo kako ca vi sad cinite. A sutradon bi bi trajtamenat. Ne znom ca bi ti vej rekla osim da su to bili puno lipi momenti ne sumo za par koji se ženil, nego za cilo misto." (Marija Šoljan, 80 god., Vis; zapisala Irena Ivičević, , 21.7.2020.)

U starijoj arhivskoj građi mogu se pronaći podaci o svadbenim običajima iz nešto dublje prošlosti 17. stoljeća. Kumovi nisu mogli biti bilo tko, to su bili ljudi iz najuglednijih mjesnih obitelji, a nije bila rijetkost da dolaze čak i iz drugih krajeva. Običaj je bilo sklapanje braka unutar društvenih slojeva, a početkom stoljeća veliki broj žena se udavalo upravo za doseljenike iz drugih krajeva. Dugi niz stoljeća čuvao se običaj dvostrukog prezimena koje se dodavalo uz prezime žene, čija je loza s muške strane izumrla. Običaj se gubi u 19. stoljeću iako je tada bilo najviše onih koji su se „oženili na dotu“. Naziv dota je i dan danas ustaljen.¹⁷

Miraz, imetak koji se djevojci daje pri udaje, spadao je pod obveznu opremu, a sastojao se od škrinje u kojoj je bila smještena roba i ostalo. S koljena na koljeno prenosila se samo košulja kao glavni odjevni predmet, no nakon toga, u 20. stoljeću, košulju zamjenjuje noćna košulja. Sve do pedesetih godina, na Visu se nije udala ni jedna djevojka koja nije imala noćnu košulju. Nažalost, običaj nestaje nakon Drugog svjetskog rata.¹⁸

Osim robe, mladenka bi imala i mnogo nakita, koji se uglavnom kupovao u Splitu. Među njima su *kolajne* - ogrlice, *špili* – broševi, *puntapeti* – kopče, *rečine* – naušnice, *kordun* – vrsta lanca o kojoj se i pjevalo te *bračuleti* – narukvice.¹⁹

10.3. O smrti

Na našem najudaljenijem naseljenom hrvatskom otoku Visu već spomenuta modernizacija mahom je bacila u zaborav običaje koje su stari Višani poštivali, pridržavali ih se, posvećivali im veliku pozornost te ih prenosili s koljena na koljeno. Jedan od primjera za to upravo su viški pogrebni običaji koji su, u ne tako dalekoj prošlosti, izgubili svoj trag. Nekoć, liječenje na kopnu je bilo veoma strano, ono si je moglo priuštiti samo bogato građanstvo. Ljudi bi se liječili i umirali po kućama. Uz pokojnika bi se bdjelo cijelu noć, a nakon sprovoda bi se molilo u ožalošćenoj kući. Obitelj i susjedstvo bi se okupljalo osam noći kako bi se molila krunica. Danas se taj običaj još uvijek poštuje te se vrijeme nakon smrti pokojnika smatra bitnim dijelom njegovog ispraćaja na „onaj svijet“.²⁰

Kako su se ljudi opraštali od umrlih, ispričala mi je osamdesetogodišnja starica: *'Popri ti nisu imali auta za karšile, ni bilo sredstva nego sve naruke. Kako bi ko umar nosili su ga sve iz Lučice pa sve do Prilova, iz svake kuće, ni bilo važno je blizu ili daleko iz kuće na ruke. A jo ne znom priko poji jesu nosili tamo isto? SIN: priko poji ti je hodilo.. MAMA: isto su nosili.*

¹⁷ Isto

¹⁸ Isto

¹⁹ Isto

²⁰ Isto

SIN: priko poji ti se nosilo na ruke u podseljje iz svih poji, nemoj mene snima, priko poji recimo hodilo se, to su meni, to je meni Paško iz Podsolja govori nosilo se na ruke iz Pliskega poja, Marinjega zemja po cesti onda niz studenac onode su hodili niz one, ono.. MAMA: ma uglavnom su hodili i na ruke se nosilo priko pola seli. SIN: Na ruke se nosilo, ova sela ca su bili pripadajući Visu su hodili u Podseljje, a ova pripadajuća sela ca su bila u Komižu su hodila pud Komiže, sve, sve nanoge. Ako bi kogo umar u Okjucinu onda bi ga se nosilo pud Komiže. MAMA: I popri ti je bila podjela seli kako i danas, sumo znoš koko je tad svita bila po škoju, koko je judi hodilo za sprovod, koke su to kolone bile, a muzika, trube, propja jedon sila lipi običaj. U ono vrime baš se na lipi nocin moglo oprostit od martvaca. Danas tega vej ni, a kad malo boje pogledoš, možda i boje, sila dugo je to trajalo za svit koji moraju pokopat nikoga iz svoje fameje. (Jakubina Brajčić, 88 godina i njezin sin Andro Brajčić, 56 god., Vis; zapisala Irena Ivičević, 21.7.2020.)

10.4. Godišnji običaj – Božić

U predbožićnom vremenu posebni značaj za stanovnike otoka Visa imaju blagdan sv. Nikole i sv. Luce. Posebno veselje blagdani predstavljaju za one najmlađe, djecu otoka Visa. Nekoć, darovi su uključivali uglavnom voće i plodove zemlje. Za sv. Nikolu djeci bi ispod jastuka roditelji ostavljali jabuku, dok bi za sv. Lucu čarape bile napunjene bajamima te smokvama. Dok su djecu uveseljavali darovi, odrasli stanovnici Visa posebni su značaj pridavali blagdanu sv. Nikole kojeg su naročito poštivali ribari i pomorci. Po tradiciji, na tu svetkovinu palio se stari brod, što je predstavljalo prinošenje žrtve paljenice. Dan uoči blagdana priprema se brod, jarbol okićen cvijećem te drva za potpalu, a sljedeći dan za vrijeme trajanja svete mise uz crkvu gori oganj. Osim Komiže, zaseok Borovik je također častio poznatog sveca. U zaseoku je bio nešto drukčiji običaj, koji se za razliku od paljenja broda, skoro u potpunosti izgubio. Mještani bi zajedničkim snagama skupljali drva koja bi palili navečer te bi vatra gorjela cijelu noć dok bi ju mještani preskakali. Zabavljalo bi se do dugo u noć uz pečenje ispod peke, a osim mještana, na zabavu bi došli i susjedi okolnih mjesta.²¹

Badnji dan također obiluje običajima, a neki su sačuvani i do danas. U prošlosti, panj badnjak se unosio u kuću i postavljao na komin gdje je bio položen sve do Sveta Tri Kralja. Palio bi se na blagdane, a po završetku ugarci bi se nosili u vinograde kako bi urod u idućoj godini bio dobar. Osim odraslih, veliko veselje badnjak je predstavljao i za djecu koja su ujutro

²¹ Isto

na Božić kupila plodove s njega. Panj badnjak se palio do šezdesetih godina, a nakon toga je zamijenjen sa drugim običajem – običajem kićenja božićnog drvca.²²

Kolendavanje, i dan danas poznato, odvijalo se na Visu na Silvestrovo i uoči Sveta Tri Kralja, a u Komiži na Badnji dan. Grupe čestitara ophodile su mjesto te bi zalazile u domove kako bi kroz pjesmu čestitali blagdan koji dolazi. *Kolendavali* su i mladi i stari, mladići i djevojke, a pjesma se znala nastaviti do jutarnjih sati. Mlade čestitare se nudilo smokvama, bademima ili pak domaćim tradicionalnim kolačima, a stariji su u ponudi imali i večeru. Pjesma koja je i danas pjevana glasi: *'Preko cijelog grada prošli; Na poštena vrata došli; Skupno braćo zapjevajmo; Svih u kući pozdravljamo; Najprvoga starješinu; Poza njime svu družinu... i onda poimenice nabrajaju sve ukućane, npr.: Barba Stipe zlatna kito; Na dobro vam Mlado lito; I litoska i do lita; Bog ti dao mnogo lita.; Otvorite škafetine; Izvadite baškotine; Otvorite ormarune; Izvadite botiljune; Ne čin te nas stati; Iza vaših vrati; Jer nas bura lati; Da idemo spati.; Hvala vama na tom daru; Čestitamo gospodaru; I onoga koga nema ovdje; Na dobro mu Mlado lito dođe.; I s ovim smo mi svršili; Svih u kući pozdravili.*²³

Božićni blagdani ne bi imali istu draž bez jela koja su se tradicionalno pripremala na otoku Visu. Velik broj jela i kolača iz tog doba i danas se rade i prodaju diljem Hrvatske. Jedan od tradicionalnih kolača jest i *hib*. Stari Višani kažu da naziv potječe od riječi *hjib*, *hlib*, *hljeb* što je naziv za okrugli oblik tijesta odnosno stari naziv za kruh. Bina ili štruca kruha nije *hljeb*. *Hljeb* i *pogača* je okruglog oblika. Dakle, *hib* je *pogača* odnosno *hljeb* (*hjib*) od *smokava*. Ono ima izgled okruglog kruščića na posteljici od smokvinog lista. Nakon sušenja slijedi valjanje kolača u izmrvljeno lišće lovora, ružmarina i sjemenke koromača. Komadić *hiba* kombinira se sa čašicom *rakijice* te kao takvo se poslužuje gostima i kolendarima. Osim *hiba*, valjalo bi spomenuti *rožonjake* i *tičice* koji se rade od tijesta za kruh. Sva ta jela i danas pronalazimo u kućama za vrijeme božićnih praznika.²⁴

10.5. Godišnji običaj – Uskrs

Ne manje važno jest i vrijeme Uskrsa koje je obilježeno izradom palmi. Sama izrada sastoji se od „pletanja“ mladog palminog lišća, a svrha jest prinos za blagoslov na blagdan Cvjetnice. Osim palmi, na blagoslov se nose i palmine križići i prstenčići te se na kraju stavljaju u bačve, vinograde i kuće. Osim izrade predmeta za blagoslov, žene imaju ulogu u

²²Isto

²³ Isto

²⁴ Pjesma preuzeta iz rada: Alaupović-Gjeldum, D. (2003). Etnografske zabilješke s otoka Visa. *Ethnologica Dalmatica*, No. 12, 97-132.

uređivanju Kristova groba čiju pažnju privlače oči svih vjernika. Grob se ukrašava zelenilom, a ljepoti groba pridonose posudice ispunjene pšenicom. Običaj je ostao do danas, no u novije vrijeme sve se češće pojavljuje leća kao zamjena za pšenicu. Procesije su dio običaja svakog otoka. Na Visu se posebno častio blagdan Velikog petka. Kao dio tradicije, ribari s brodicama i upaljenim feralima bi pratili procesiju na Visu, a vatrice od pepela i nafte bi se nalazile na skoro svakim vratima kuće. Nakon Drugog svjetskog rata, mnogi su se pučko-religijski običaji zabranili, a među njima i procesije. Danas, tradicija se polako vraća te su procesije i dalje mjesto velikog okupljanja ljudi i slavlja Krista. Kao i za Božić, Uskrs obiluje tradicionalnim pecivima. Pripremali su se *garituli* – komad tijesta smotan piramidalno na koji se stavlja jaje te *tičice* napravljene od slatkog tijesta.

10.6. Vjerovanja

Već je u prethodnim poglavljima naglašeno koliko je vinogradarstvo bilo od koristi za stanovništvo otoka Visa. Mnoge bolesti su godinama sprječavale dobar i bogat urod vinove loze, a često i nevolje nije pogodilo rastu grožđa. Mnoga su vjerovanja koja su se odnosila na obranu od strahota koja bi mogla uništiti lozu, a jedno od njih prepričao je i stariji gospodin. Naglašava kako je vjerovanje bilo doista jako i čvrsto kod naroda te se često na ognjište stavljala blagoslovljena sol koja je imala svrhu rastjerivanja oblaka i kiše. Konoba je bila prvo mjesto koje se blagoslivljalo poslije Božića te mjesto koje bi se „zaštitilo“ križićem od palme za vrijeme uskršnjih blagdana.

Mnoge su društvene i ekonomske promjene utjecale na tradicijsku baštinu otoka Visa. Srećom, još uvijek možemo pronaći dovoljan broj starije populacije koja, ili je proživjela i sudjelovala u običajima, ili je generacijski slušala priče svojih djedova ili pradjedova. Priča je mnogo, a i običaja. Mnogi su zaboravljeni i nema ih tko prepričati, a drugi su pak ostali samo u pričama koje jedino možemo upijati i nadati se kako će se jednog dana bolje istražiti baština kojom je Vis raspolagao. Materijalna baština neće i ne može dobiti duh ukoliko duhovna baština zastari. Na nama je da baštinu sačuvamo i održimo, koliko je to god u našoj moći. ²⁵

10.7. Zaštitnici otoka Visa

SV. JURAJ- zaštitnik grada Visa.

²⁵ Isto

U desetom stoljeću Hrvati su već uvelike naselili otok kao dominantno stanovništvo. Od starosjedioca koji su bili prisutni na otoku preuzeli su mnoga znanja i vjerovanja. Grad Vis širio se duž prostrane uvale, a stanovništvo se bavilo zemljoradnjom, stočarstvom i ribolovom. Za svog zaštitnika Višani biraju svetog Jurja. Koliko je sveti Juraj ukorijenjen u povijesti i tradiciji grada Visa najbolji je dokaz brojnost naziva koji uključuju ime toga sveca na jednom vrlo malom prostoru, u krugu od svega 2-3 kilometra. Za početak, cijela viška uvala se pučki zove Uvala Sv. Jurja. Njezin zapadni dio, danas znan samo kao Luka, povijesno se zvao Luka Svetog Jurja, a na talijanskom Porto San Giorgio. Najstarija crkvice u viškoj vali, kod Češke vile, posvećena je svetom Jurju. Crkva se nalazi na lijevom ulazu u višku luku, u uvali sv. Jurja koja je dobila ime po toj crkvi. Smatra se najstarijom crkvom na otoku. Neko vrijeme crkva je bila zapuštena te u njoj nisu održavane vjerske svečanosti. U XV. st. u njoj su živjeli pustinjaci pa je bila u veoma lošem stanju. Oltar je stajao samo na jednom stupu i na njemu su bile dvije slike: sv. Juraj i raspelo. U XVII. st. njen stari oltar zamijenjen je novim i postavljena je nova slika svetog Jurja na konju. Crkva je nekoliko puta bila obnavljana te se danas jednom godišnje u njoj održava misa povodom blagdana sv. Jurja. Zbog mletačke vlasti u XV. st., koja je Višanima trebala biti nametnuta, Višani su u svoj grb grada utisnuli lik sv. Jurja kao protusimbol zastavi i grbu koje su im htjeli nametnuti, a danas se sv. Juraj slavi kao zaštitnik grada Visa. Poluotok na kojem se vila i crkvice nalaze, zove se poluotok Sveti Juraj. Brdo iznad njih, danas poznatije kao Velington, ima izvorno ime Jurjevo brdo. Otočić Host se također zvao Sveti Juraj. S obzirom da na otoku Visu nikad nije manjkalo raznih svetaca za štovanje iz bogatog katoličkog kalendara, ovo skoro pa zamorno ponavljanje toponima vezanih za Svetog Jurja očito ne možemo pripisati nemaštovitosti starih Višana, već značenju ovog sveca za njih. U nastavku slijedi daleko poznata legenda o zaštitniku grada Visa, svetome Jurju.

*Prema legendi, pored grada Silene živio je strašan zmaj. Građani su mu davali svaki dan po dvije ovce, a kad bi ih ponestalo, žrtvovalo se kockom odabranog mladića ili djevojku. Kocka tako jednoga dana padne na kraljevu kćer. Na putu u smrt kraljevna susretne Jurja, mladog i plemenitog viteza koji je volio pomagati ljudima. On se smilovao preplašenoj djevojci te vještim udarcem koplja onesposobi zmaja. Ozlijeđenom zmaju veza oko vrata kraljevnin pojas te ga odvede u grad. Tamo ga ubije. Na Jurjev nagovor kralj i sav puk se pokrste. Za vrijeme Dioklecijanovih progona u trećem stoljeću kršćanski puk je prisiljen odbaciti novu vjeru i vratiti se na poganstvo, a Juraj je osuđen i podvrgnut mučenju. Zbog ove legende najučestaliji prikaz svetoga Jurja jest njegova borba sa zmajem.*²⁶

²⁶ Legenda o svetom Jurju preuzeta iz knjige Legende otoka Visa.

SV. NIKOLA- zaštitnik grada Komiže

Komiža se kao naselje spominje sredinom dvanaestog stoljeća, kada je napuljsko-aragonska flota napala i opljačkala Velo Selo, a preživjeli su se odlučili spustiti u Vis i Komižu. O ribarskoj tradiciji Komiže svjedoči Komuna, komiški kaštel iz kraja šesnaestog stoljeća. Osim obrane mjesta od napada mnogih koji su željeli opljačkati ili osvojiti ovaj svima zanimljiv otok, Komuna je bila skladište soli, sudište i upravna zgrada (zato i ima naziv Komuna). Danas je u njoj muzej sa starim ribarskim alatima, gajetom *falkušom* i mnogim drugim uspomenama na ribolov i preradu ribe u Komiži. Komiža je poznata kao ribarsko mjesto na Jadranu s višestoljetnom tradicijom obilježavanja svoga zaštitnika, svetog Nikole. Sveti Nikola smatra se zaštitnikom pomoraca i grada Komiže.

*Prema jednoj legendi, biskup Nikola se iz svog rodnog grada Smirne u Maloj Aziji uputio na hodočašće u Svetu zemlju. Na putu do tamo uhvatila ga je velika oluja. Molio se Bogu da oluja prestane te je Bog uslišio njegovu molitvu. Upravo iz tog razloga mornari mu se rado mole jer se nadaju da će i njih spasiti. Svetog Nikolu često se prikazuje kako u jednoj ruci drži sidro, a u drugoj svijeću te na takav način osvjetljava put.*²⁷

U Komiži se svake godine na dan proslave blagdana Svetog Nikole spaljuje stari, drevni brod koji je svoje odslužio. Paljenje broda odvija se u Komiži ispred crkvice svetog Nikole koju su osnovali biševski benediktinci u trinaestom stoljeću. Crkvicu mještani zovu Muster, što na komiškom dijalektu znači *manastir* odnosno samostan. Crkva svetog Nikole najvjerojatnije je nastala na mjestu neke manje predromaničke crkve koja je kasnije nadograđivana te je stanovnicima Komiže služila kao utočište za doba vladavine Venecije. Po starom običaju, brodice se ne smije baciti već mu se kao i čovjeku priređuje pogreb, odnosno obredno spaljivanje. Pepeo staroga broda koristi se za posipanje novoizgrađenih brodova i mora za bolji ulov. U obližnjim selima otoka Visa, uoči blagdana Svetog Nikole od davnina se pale vatre za pomorce koji te noći plovo oko otoka. Na otoku, običaj se zove „Na žežin svetiga Mikule“. Osim toga, poznat običaj ribara, pred izlazak iz luke za lov, jest okretanje prema luci, skidanje kape te molitva svetome Nikoli za mirno more.²⁸

²⁷ Legenda o svetom Nikoli preuzeta iz knjige Legende otoka Visa.

²⁸ Legende otoka Visa.

11. Facende

Otok Vis i njegovi stanovnici određeni su svojim govorom, običajima, prostorom i svojom usmenom kulturom (Božanić, 1992). Vis je bogat ovom vrstom pripovjedne usmene književnosti koja je poznata pod tradicionalnim nazivom facenda. Facende su priče koje su uvelike imale utjecaja na razvoj i održavanje otočkog društva. Bitna oznaka facende je upravo njezina humoristična odlika naspram epske heroike koja zahtjeva ozbiljnost i uzvišenost. Riječ je o vrsti usmene pripovjedne književnosti čija su dva bitna obilježja nefikcionalnost odnosno zaokupljenost činjeničnim te, kao što smo prethodno naveli, karakterističan humor za obalni i otočki prostor Hrvatske. „Naziv facenda dominantan je na otoku Visu, pored naziva *gojcica* (grad Vis) ili *grančica* u mnogim naseljima Dalmacije. Naziv fačenda javlja se u Držićevoj komediji *Dundo Maroje*, u Pometovu monologu: *...a imam danaske fačende velike činit, fačende dostojne od Pometa*. U tom primjeru riječ fačenda upotrijebljena je u značenju: spletka, režirani događaj da bi se proizvelo komičnu situaciju. Veza viškog termina facenda, za vrstu pripovjedne usmene književnosti, s Držićevim terminom fačenda pokazuje da je u ranijim razdobljima taj termin vjerojatno bio opće prihvaćen dalmatinizam.“ (Božanić, 2015: 15)

Kao što riječ *novela* označava događaj te se prenesenim značenjem veže za priče o događajima, tako i *facenda* označava priče o događanjima na otoku. Riječ je o reprezentativnoj vrsti usmene književnosti čija smo dva bitna obilježja prethodno naveli. Upravo nefikcionalni karakter facende nije razlog zašto ta vrsta ne bi mogla imati literarnu narav. Ma koliko god istinita bila, takva priča ima dramaturšku narav, slobodu te mogućnost izražavanja kreativnosti. Pripovjedač često proizvede događaj s namjerom da na taj način proizvede priču o događaju. Kriterij istinitosti te nefikcionalnost često su samo maska kreativnih, apstraktnih pripovjedačevih događaja. Paradoksi kojima obiluju facende omogućavaju nam uvid u život stanovnika otoka kojima je strana svaka patetika. Svako neukusno ponašanje ljudi, sve ono što se želi prikazati drugačijim nego što jest, glumljenje mudrosti i lažne kreposti u facendama se prikazuje kroz smijeh i šalu. (Božanić, 2015)

Zapisi usmenih priča nastali su u vremenu od 1968. godine te se prikupljaju i dan danas i to pretežno na temelju zvučnih zapisa. Veliku ulogu u prikupljanju priča imao je dr. sc. Joško Božanić koji je uočio manjak zainteresiranosti kod mladih prema pričama koje mogu prenijeti starije generacije, stoga je odlučio tonskim i pismenim zapisima omogućiti da se te iste priče zadrže u vremenu i spase od zaborava.

Joško Božanić, rođen je 29. listopada 1948. godine u Komiži na otoku Visu gdje je završio osnovnu školu. Gimnaziju i Pedagošku akademiju, smjer Hrvatski jezik i književnost te Engleski jezik završava u Splitu. Godine 1970. upisao se na Filozofski fakultet u Zagrebu u studijsku grupu Jugoslavenski jezici i književnost te Komparativna književnost, a diplomirao je 1974. godine. Godine 1975. zaposlio se u srednjoj školi u Visu kao profesor Hrvatskog jezika i književnosti. Godinu nakon, upisao je postdiplomski studij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu gdje je godine 1979. magistrirao radom iz područja stilistike suvremene Hrvatske književnosti: „Referencije pripovjedačkog stava na stil novelistike Ranka Marinkovića." Radeći kao srednjoškolski profesor Hrvatskoga jezika na otoku Visu, intenzivno se godinama bavio proučavanjem usmene baštine otoka, njegovim dijalektom i usmenom književnošću. Iz dugogodišnjeg rada nastala je i njegova disertacija: „Stilistika usmene nefikcionalne priče Komiže“, koju je obranio 1988. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Godine 1992. zaposlio se na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih znanosti i odgojnih područja u zvanju docenta za kolegij Hrvatski jezik i Kultura govorenja i pisanja. Joško Božanić ostavio je osebujan trag u hrvatskoj književnosti, a posebno je njegov rad značajan za njegov otok na kojeg je izrazito ponosan.

U pisanim djelima naglašavana je važnost zadovoljavanja čovjekove potrebe za pričom, smijehom, za smislom ljudskog postojanja. Sve navedeno Božanić je napisao u svojim facendama koje je marljivo godinama prikupljao. Bio je svjestan da su facende neprimijećene kao književna vrsta te je ona i dalje prisutna samo u mediju usmenosti. Prema njemu, facende su priče koje su važnije od bilo koje druge narativne vrste i to upravo zbog održavanja kontinuiteta kolektivne memorije, jezika, kulturnog identiteta te običaja. U nastavku osvrnut ćemo se na nekoliko kratkih priča iz usmene predaje Visa koje su ispričane od strane starosjedioca otoka (Božanić, 1992).

11.1 Primjeri facendi

GLOVA KAKO BARIL

Ovako... Bil je na Vis šjor Jakov. On se uvijek dobro daržo i lavuro je u poje. Ali on nikad ni ti poč pul poja u onu robu u koju kopo nego bi se uvijek lipo uredil za u poje ko da gre šetat. I jedon don kupi je lipi klobuk i gredu tako oni tri, cetiri, kumpanjija pul Stončice kopat, redit ložje. I kal dojdu u kućicu svuce on tu robu i obuce storu robu za lavurat, buto storu beritu i

gredu kopat. E ali dosadno je tako svaki don isto i uvijek je kogod između njih smišlo da bi mogao popraviti da bude zabavnije. I tako jedan pridloži: „Sad ćemo mi šjor Jakovu popraviti.“

Jakov tako kopa, a oni mu govore: „Ajme, šjor Jakove, da slabo izgledate, da von je? Ma ništa ste poblidili, jeste da bolesni?“

A govori on: „Rog, da mi je? Ni mi ništa.“

I kad su se poslije lavura vratili u pajiz jedan od njih išao u butigu i kupio isti klobuk kakim je imao šjor Jakov samo tri broja manji. Isti takim, ali manjim. I sutra dok je šjor Jakov kopao zamine oni njemu njegov klobuk sa ovin manjin i ostave mu ga u kućicu.

I opeta oni njemu: „Ma, šjor Jakove, vama je ništa glova natekla kako baril. Ništa vama ni dobro.“

Govori Jakov: „Ma da mi je? Ni mi ništa!“

I nakon lavura došli oni u kućicu, prisvukli se... I butoje on klobuk na glavu i... No, ne može mu stat na glavu...

„Da je vo?“ govori šjor Jakov.

„A jesmo von rekli da von je glova kako baril rastekla?“ govore oni njemu.

Govori on: „A svitu moj, homo da pul pajiza.“

I došli u Vis, Jakov odma lega na postelju i govori ženi: „Sva mi je glova rastekla, tuko ažvelto zvat likora, odma.“

I tarce žena tako put likora, dovede odma likora. A likor je bio niki mladi, student, još ni bio finil škole. Još ni bio alavija likor.

I doša likor prigledo ga i govori: „Ma ni von ništa, šjor Jakove, ni von rastekla glova, ni von ni fibre ni ništa.“

„Kako ni?! Ne mogu ni klobuk na glavu butati kako je! Da ne vidiš kako mi je glova?“ govori.

I kad ti je bilo, govori on ženi: „Ne virujen jo njemu, vo je mlodo, vo ništa ne zna. Sutra ujutro gremo mi pul Splita.“

E sad kad su ovi culi da spremno, da će Jakov sutra put Splita, pa će i žena s njim hoditi po likorima, tratić pineze i gubit vrijeme, isprovjerali su oni ženi da se dogodilo, kako su mu kupili manji klobuk i utekli odma pul doma da ih Jakov ne ubije.

Eto, je dosta? Moglo bi biti, da misliš?

A evo još jedna za kroj. Va je stvarno istinita. To ti je bila moja parva rođica i njezin otac. Ma i ove prije su sve istinite samo su puno starije pa su se provjerali, da se rece, s kolina na kolino.

Nonoti i none su provjali unucima i tako daje. Tako se popri svit zabovjo. Ni bilo ni kazališta ni kina, morali su somi sebi stvorit scenarij za se smijati. Uvik na racun nikoga.²⁹

alavija - dobro

ažvelto - brzo, hitro

baril - bačvica; barilo bez dna u kojem se soli riba

berita - kapa

klobuk - šešir

kumpanjija - društvo

lavurat - raditi

likor - liječnik

ložje - vinograd

opravit - učiniti kakvu nepodobnost, lošu stvar, štetu

pajiz - grad, mjesto; stanovnici viških sela tako zovu Vis

popri - prije

svit - ljudi

RADI POPRAVKA SPRIJEDA-ULAZ STRAGA

Rošo je imol butigu u Komižu. I vajalo je napraviti niki popravak u butigu. Vajalo je da ulazno vrotu ol butige budu niku vrime zatvorena. I domislil se je on da napiše na kus korte, kako ne bi izgubil mušterije, da je ulaz iz druge bonde odiznose. A ovako je on napisol: radi popravka sprijeda ulaz, ulaz straga. Namazol je on na tu kortu kolon i butol na katridu neka se malo osuši pok da će butat na caklo. Došla u meju to jedna žena da će provat postole i sela na tu katridu di je bila ta inkolono korta. Ona ni išla za tin da je to korta pomazona kolun i ona sela za provat postole: i provala ona postole. Ne znon je ih kupila, ni ih kupila, soma, ona izošla vonka na rivu a na guzicu natpis: radi popravka sprijeda- ulaz straga. Ma koji njuj je sakramenat sprida kal poprovjo? – govore judi i okriću se njuj. ³⁰

butiga- prodavaonica

kus korte- komad papira

bonda- strana

odiznose- straga

kola- ljepilo

²⁹ Božanić, Joško. Viški facendijer: stil, leksik, svijet, facende otoka Visa dvadesetoga stoljeća. Split: Književni krug: Centar za interdisciplinarna istraživanja- Studia Mediterranea Filozofskog fakulteta, 2015.

³⁰ Isto

katrida- stolica

butat na caklo- staviti na staklo

umejuto- u međuvremenu

provat postole- provati cipele

inkolono korta- ljepilom namazan papir

sela- sjela

ni išla za tin- nije se sjetila, domislila

izošla vonka- izašla van

sakrament- fig. nedokučiva stvar

kal poprovjo- kad popravlja

IRIS ČITAJ ZAKON

Posli Drugog svjetskog rata gospodi je vlast uzela zemlju i podilili su je ljudima koji nisu imali zemlje neka je obrađuju. Puno gospode koji su ostali bez zemlje je onda portilo u Ameriku. I nakon nikedga vrimenta, biće bilo pasalo desetak godišć jedon se vroti iz Amerike i duša je u Komižu i vidi on da Buloda, tako su ga zvoli tega ca je dobio zemlju, kopo po njegovoj zemji. I prijovi on tako Bulodu na sud. A Buloda ni zno štit, a ćer mu je išla u cetvorti razred i u libre od škole je pisalo „Tko zemlju obrađuje zemlja je njegova.“ I tako došli oni na sud. A Buloda je na sud sa sobom dove i ćer Iris sa čitankom iz cetvortega razreda.

I sudac pito: „Je li istina da vi obrađujete zemlju ovog čovjeka?“

A Boloda govori: „Je šjor sudija, jo već deset godišć lavuron tu zemju.“

A sudac ga pito: „A znate li vi da zemlja nije vaša, nego ovog čovjeka?“

A govori Buloda: „E sad će molo proštit. Iris!“ Molo se zvola Iris. „Iris, čitaj zakon!“

A Iris otvori libar od škole i štije di njoj je on zabilježi: „Tko zemlju obrađuje zemlja je njegova, rekao je drug Tito.“

A govori Buloda: „Šjor sudija, ca ćete vi bi protiv rici druga Tita?“

I tako ti je i bilo i gotovo. Išli su doma, on je nastavi obrađivat zemju jer je tako reka drug Tito.

Posli su ga zezali po Komiži, zvali su ga: „Iris čitaj zakon“.³¹

ložje - vinograd

štit-čitati

³¹ Isto

11.2. Tradicijska kazivanja i gastronomski običaji u kontekstu turističke promidžbe

„Interes za kulturni turizam vrlo je velik te se često pod tim pojmom podrazumijeva vrsta turizma u kojoj su meta turistički posjeti muzejima, izložbama, koncertima, ili je pak takva vrsta turizma vezana uz materijalnu, tj. „izgrađenu“ baštinu od velikih religijskih spomenika do svjetovne arhitekture. No mnogim tradicijskim društvima diljem svijeta spomenički je lokalitet manje važan, što je osobito vidljivo kod lovačkih i skupljačkih naroda, gdje usmena tradicija ima najveću snagu. Pripadnici takva društva smatraju svoju baštinu podjednako vrijednom kao što stanovnik Pariza smatra Louvre ili Eiffelov toranj, ili je pak i ne smatraju baštinom. Tako su baštini nekoga tradicijskog društva svojstvene priče, pjesme ili plesovi koji prelaze s generacije na generaciju, a ne crkve sagrađene od cigle ili kamena“ (Vidović Schreiber 2011; 186). Luft (2000) prema Vidović Schreiber (2020) ističe regije kao ključne geografske cjeline, odnosno turističke destinacije u kojima treba razvijati turističku ponudu te uključiti književna djela u svrhu promidžbe nekog mjesta. U kulturnom turizmu prožimaju se gotovo svi faktori koji čine osobnost nekog mjesta, što može uključivati povijest, etnologiju, arheologiju, umjetnost, arhitekturu, stanovništvo i njihov životni stil – tradiciju, društvenu, gospodarsku i političku strukturu, ali i hranu, vino i ostale lokalne proizvode, kao i još mnogo toga. Uključimo li u to krajolik, floru i faunu nekog odredišta, dobit ćemo ono što jedno mjesto razlikuje od drugoga, dakle njegovu osobnost ili identitet. (Gajski i dr. 2011; Kožul, 2014; Vidović, 2020)

Otok Vis otok je u čiju tradicionalnu nematerijalnu baštinu možemo uvrstiti veliki broj narodnih pjesama, priča, legendi, predaja te bogati izbor tradicionalne hrane. Kako bi dali sve od sebe, Vis bi trebao u svoju turističku ponudu uvrstiti svu baštinu s kojom raspolaže i od toga napraviti savršenu kombinaciju. Ribarske fešte, koje nisu rijetkost, trebale bi u program uvrstiti čitanje priča, legendi ili pak konverzaciju i intervju sa starim stanovništvom. Ne samo što bi cjelokupni dojam bio na znatno višem nivou nego bi se starima, koji su većinska populacija, pridalo pažnje i značaja. Nema boljeg nego iz malih stvari izvući puno, no za to je potrebna volja i dobra organizacija.

Izuzetno je značajno spomenuti gastronomske običaje otoka Visa, kao nematerijalnu baštinu otoka Visa. Hrvatski otoci, pa tako i otok Vis, imaju veoma dobro očuvan odnos stanovništva i prirode. Skladan balans života omogućuje razvoj i ponudu dobre turističke tradicije, koja se razvijala godinama te uglavnom potječe od samih početaka naseljavanja

otočana. Današnja turistička ponuda uglavnom se bazira na starim tradicijama, starim idejama i radom starijeg stanovništva. Svakako, mlade generacije imaju ulogu učenja i prihvaćanja starog, te nadograđivanja prošlosti i učenja iz nje. Unatoč nepredavanju pažnje nematerijalnoj baštini, građani otoka Visa prepoznaju važnost ekološke poljoprivrede i gastronomske ponude jer je ona ipak važan dio hrvatskog gospodarskog, a posebno turističkog brenda. U današnje vrijeme, ljudi sve više tragaju za novim i nepoznatim, putuju i žele vidjeti više, žele isprobati više. Okus, kao jedan od pet osjetila, često vraća u djetinjstvo, vraća nas na lijepe ili ružne trenutke. Ono je osjet koji ćemo često povezati s destinacijom, spontano i nenamjerno. Uvijek će se večera u dobrom restoranu sa dobrim ambijentom dugo pamtili. Stvaranje vrhunskog turističkog doživljaja koji proizlazi iz konzumacije hrane čini gastronomski turizam. Pitanje je koristi li Hrvatska dovoljno dobro svoju gastronomsku ponudu u svrhu promoviranja, ne samo Dalmacije, već i cjelokupne Hrvatske. Ono što za sigurnošću možemo reći jest to da Vis zasigurno nije mjesto velikih noćnih događaja, već značaj, u sve većoj mjeri, počinje pridavati gastronomskim delicijama. Otok je postao jedno od najpoznatijih gurmanskih mjesta hrvatske obale zahvaljujući plodnim poljima i vinogradima, bogatom podmorju, jedinstvenoj mikroklimi te dugogodišnjom tradicijom pripreme svježe ribe na razne načine.³²

Otok Vis bi, bez sumnje, mogao brendirati veći broj tradicionalnih proizvoda/jela. Mnoge smo spomenuli u prethodnim pričama. Svi proizvodi datiraju iz davne prošlosti, prošlosti u kojoj su djedovi i bake od najjednostavnijih namirnica stvarali jela za siromahe. Rijetko koje jelo hrvatske kuhinje stoljećima nosi toliko jak pečat autentičnosti i odupire se modernim utjecajima kao što je viška pogača. Originalni recept star je preko 2000 godina. Radi se od krušnog tijesta, a unutra se puni crvenim lukom izrezanim na listiće te slanim srdelama. Na vrh se posipa paprom i polijeva uljem, a nakon toga se poklapa drugim dijelom tijesta. Viška pogača je siromaško jelo nastalo na tradiciji soljenja ribe. Pogača se uglavnom spremala zimi kad bi usoljene srdele i incuni bili gotovi. Rajčice dozrijevaju ljeti, pa se tako nisu mogle stavljati svježe zimi kad je bilo vrijeme od pogače. Originalno „ljetna“ i „zimsko“ verzija pogače danas se naziva Komiška i Viška.

Delikatesa otoka Visa jesu i prethodno spomenuti kolači pod nazivom *cvitii hruštule*. Naziv *cvitii* dobili su upravo zbog načina na koji se režu prilikom izrade te imaju oblik cvijeta, dok *hruštule* imaju taj naziv zbog svoje hrskavosti. Prave starinske i izvorne recepte pronalazimo u kuharicama baka, dok se danas recepti s vremenom sve više mijenjaju. Nije teško prepoznati *cvite* po prepoznatljivom mirisu amonijaka. Vrijeme blagdana je pravo

³² URL: file:///C:/Users/irena/Downloads/9_62_67.pdf(pristupljeno: 25. srpnja 2020.)

vrijeme za pripremu većeg broja kolača koji su se tada dijelili među susjedima, a zbog svog dugog roka znali su trajati i po mjesec dana.

Velik je broj delikatesa koji Vis može i pruža svojim turistima. Nerijetko pronalazimo u ponudi srdele na ražnju, bijelu i plavu ribu visoke kvalitete, jastoge i kozice, školjke „na buzaru“, „fažol i maništra na brujet“, razno meso ispod peke ili pak kao desert *hib* od smokava ili kolač od rogača. Sve nabrojeno zajednički stvara baštinu, možda čak puno važniju od one materijalne.

Razvoj turizma na otocima mora se temeljiti na inicijativi otočana za podizanjem kvalitete života, a u isto vrijeme treba se razvijati potreba za staranjem turističkog brenda koji može i treba biti prepoznat na svjetskom turističkom tržištu.

U konačnici, ovaj rad je imao i svrhu prikazati važnost nematerijalne baštine otoka Visa. Uz svu ponudu koju nudi Vis, naglasak jest na tradicijska kazivanja. Nažalost, sve veća važnost daje se materijalnim vrijednostima dok ostalo blijedi i ostaje u prošlosti. Iščitavajući i pronalazeći literaturu otkriva se priča o nekom drukčijem Visu, Visu o kojem se danas malo priča, Visu koji je ostao samo u pričama starih. Kroz ispričane priče, legende, običaje i vjerovanja najbolje možemo doživjeti i upoznati neki kraj, njegove stanovnike, povijesna zbivanja određenog vremena, govor ali i cjelokupan način života.

Doživljavajući prostor kroz svijet priče, koja je oblikovana prostorom i jezikom prostora u kojem nastaje, turist se stavlja u ulogu recipijenta pa je „moguće“ upoznavanje sa svojevrsnim folklornim kontinuitetom. Folklor, je sam relativno neutralan i u literaturi se redovito spaja s političkim, gospodarskim te turističkim interesima pa se tad govori o primijenjenoj etnologiji ili konstituirajućoj i zaigranoj tradiciji (Marks, 1996 prema Vidović Schreiber 2011).

Naime, proučavanje baštine razlikuje tzv. *tangible* i *intangible heritage*, i oni se često isprepliću jer se osnutci gradova i u hrvatskoj kulturi redovito povezuju uz tzv. neopipljive duhovne oblike kulture, npr. predaje, mitske, pučke i svetačke narodne predaje, a i povijesne su činjenice redovito zamućene legendarnim pisanim ili usmenim predajama (Kečkemet, 2002 prema Vidović Schreiber 2011). Ako je kulturni turizam mozaik lokaliteta, tradicija, umjetničkih oblika, slavlja i iskustava koji portretiraju određeni narod (Jelinčić, 2008 prema Vidović Schreiber 2011), onda se ispričane priče u tom kontekstu mogu koristiti i u turističke svrhe. Na taj način posjetitelj određene destinacije, kojem kulturna namjera može biti sekundarna, stavljajući ga u ulogu recipijenta kazivanog sadržaja aktivno uključuje u kulturni život određenog lokaliteta.

12. Zaključak

Otok Vis, osim velikog broja prirodnih ljepota, obiluje i različitim oblicima usmene književnosti, a cjelokupnu zajednicu krase posebnost običaja i vjerovanja. Ovim radom se nastojalo ukazati na značaj nematerijalne kulturne baštine otoka Visa.

U radu se može iščitati kako je većina vjerovanja i običaja nestala ili se polagano gube. Neki običaji koji su u prošlosti trajali satima, za koje su se ljudi pripremali danima, mjesecima, danas postaju samo puka formalnost. Događa se ono što nikako ne bismo smjeli dopustiti - kako odlaze starije generacije tako odlazi i naša posebnost, a to je kultura kao sastavni dio identiteta neke zajednice.

Nije bilo zahtjevno pronaći ispričane priče, legende i predaje i već postojeće zapise u radu. No, ukoliko želimo potražiti nove kazivače starih sižea, onda svakako nailazimo na poteškoće kao što su distanciranje od sadržaja, nepoznavanje kod mlađeg naraštaja, a ukoliko je riječ o starijim kazivačima, njih je danas malo koji dobro pamte priče koje su čuli u svom djetinjstvu. Zanimljiva je i činjenica da u radu donesena priča, poput priče o tvornici Neptun, ukazuje da na otoku Visu postoje i takozvana suvremenija pričanja koja je također potrebno istražiti i zabilježiti jer su svojevrsno pričanje iz života i kao takve svjedoče o novijem dobu i stilu života.

S obzorom na to da nova paradigma djetinjstva pa i Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj (2014) ukazuju na integrirani pristup u radu s djecom, onda je potpuno jasno da se s književnošću mogu implementirati i drugi umjetnički sadržaji npr. ples kao aktivnost koja u svojoj kompleksnosti povezuje umjetnost i sport, odgoj i obrazovanje, a doprinosi i umjetničkoj, glazbenoj i estetskoj nadgradnji te pozitivno utječe na organizaciju slobodnog vremena (Malada, 2018:32).

Kako bi predškolska djeca u što ranijoj dobi razvila senzibilitet prema tradiciji i kulturi poželjno je uz tradicijska kazivanja uključiti u što više zanimljivih i edukativnih aktivnosti jer na taj način uspijevamo razvijati kreativnost. Bitno je i istaknuti da priče prenose u pravilu i jasne moralne poruke te su i u tom kontekstu važne za djetetovo odrastanje Bettelheim (2000).

Kreativnošću se smatra davanje izvornih ideja, zauzimanje drukčijega stajališta ili nov način pristupanja problemu. Djeci je potrebno omogućiti odgojno-obrazovni proces na baštinskim vrijednostima te polaziti od shvaćanja baštine kao poticajnog konteksta za kreativno-umjetničko izražavanje i stvaranje. Na ovako prikazan način, možemo kod djeteta probuditi želju i interes za tradicijom i kulturom.

Kao što je napisano, nematerijalno bogatstvo otoka Visa je neizmjereno veliko, no premalo cijenjeno i pomalo zaboravljeno. Neophodno je tradiciju i usmeno književni sadržaj sačuvati u knjigama i spisima.

To nije posao pojedinca, kolektiv odnosno zajednica treba prepoznati važnost žive riječi i usmene predaje. Ono čemu se trebamo nadati jest to da jednog dana neće biti kasno. Stare generacije izumiru, ideje nestaju, a volja za promidžbom nečega potpuno drukčijeg pomalo jenjava. Kako bi nam sljedeće generacije bile upoznate sa „srcem otoka“ moramo se svi potruditi djelovati i ne odustati od najvažnijih stvari među kojima je svakako identitet, kultura i jezik jednog naroda.

13. Literatura

1. Alaupović-Gjeldum, D. (2003). Etnografske zabilješke s otoka Visa. *Ethnologica Dalmatica*, No. 12, 97-132.
2. Bettelheim, B. (2000). *Smisao i značenje bajki*. Cres : Poduzetništvo Jakić
3. Bošković-Stulli, M. (1983). *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: OOUR Prosveta.
4. Bošković-Stulli, M. (1997). *Priče i pričanje: stoljeća usmene hrvatske proze*. Zagreb: Matica hrvatska.
5. Botica, S. (2005). *Trajno živa usmenoknjiževna baština*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
6. Botica, S. (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Božanić, J. (1992). *Komiške facende*. Split: Književni krug.
8. Božanić, J. (2015). *Viški facendijer*. Split: Književni krug: Centar za interdisciplinarna istraživanja – Studia Mediterranea Filozofskog fakulteta.
9. Božanić, J. (2017). „Viški čakavski govori kao nacionalno nematerijalno kulturno dobro“. *Čakavska rič* 45 (1-2): 241-250.
10. Crnković, M. (1990). *Dječja književnost: priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Dragić, M. (2007/2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (fakultetski udžbenik)* http://marul.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Dragic_poetika.pdf
Pristupljeno 11. 7. 2020
12. Dragić, M. (2005). *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Matica hrvatska u Sarajevu HKD Napredak Sarajevo.
13. Hameršak, M., Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykaminternational d. o. o.
14. Hranjec, H. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Hranjec, S. (2008). Tipovi interpolacije folklora u dječjim stihovima Miroslava Dolenca Dravskog. *Narodna umjetnost*, 45 (2), 99-113. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/31237> Pristupljeno 11. 7. 2020
16. Idrizović, M. (1998). *Književnost za djecu*. Sarajevo: Savez društava prosvjetnih radnika BiH
17. Jelinčić, D. A. (2008). „Abeceda kulturnog turizma“, Zagreb: Meandarmedia

18. Karol, V. (2005). Dječja priča (povijest, teorija, recepcija i interpretacija). Zagreb: Školska knjiga.
19. Kečkemet, Duško: „Prošlost Splita“, Marjan tisak, Split, 2002.
20. Malada, D. (2018). Efekti utjecaja estetskog kineziološkog tretmana na motoričke sposobnosti djevojčica (Disertacija), Edukacijski fakultet Univerziteta u Travniku.
21. Marks, Lj. (1996). Zagrebačka usmena pričanja između ljubavi i politike, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, br. 33/2., Zagreb, str. 357.-380.
22. Marks, Lj., Rudan, E. (2018). Predaja: temelji žanra. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku
23. Miletić, Josip; Vidović Schreiber, Tea -Tereza (2020). DALMATIA - BETTIZA'S LOST HOMELAND, *LINGUA MONTENEGRINA*, 1 (2020), 25; 319-347.
Pristupljeno 11.7.2020
24. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (2014). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Preuzeto 28. prosinca 2018. s <https://www.azoo.hr/images/strucni2015/Nacionalni-kurikulum-za-rani-i-predskolski-odgoj-i-obrazovanje.pdf> Pristupljeno: 11.7.2020
25. Nejašmić, I; Mišetić, R. (2006). Depopulacija otoka Visa. *Geoadria*, Vol. 11 No. 2, 283-309.
26. Marić, M. i Nurkić, D. (2014). Uloga odgajatelja u poticanju dječje ekspresivnosti pokreta. *Dijete, vrtić, obitelj*, 20 (75), 16–18. <https://hrcak.srce.hr/159076>
27. Peričić, Š. (1999): Razvitak gospodarstva otoka Visa u prošlosti, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 41, 61-144.
28. Povrzanović, M. (1987). Pojmovi običaj, navika, obred/ritual, ceremonija, slavlje svečanost i praznik u jugoslavenskom i inozemnim rječnicima, enciklopedijama i leksikonima. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 24 No. 1, str.39-80.
29. Solar, M. (1997). Teorija književnosti. Zagreb: Školska knjiga
30. Velički, V. (2013). Pričanje priča – stvaranje priča / povratak izgubljenom govoru, Zagreb: Mladost
31. Vickov, I. (2019). Razvoj vinogradarstva na otoku Visu. Završni rad. Split: Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet.

32. Vidović Schreiber, T.T. (2018). Kamishibai – a New Narrative Context of Oral Literature in Working with Children of Preschool Age // Umetnost kamišibaja [Elektronski vir] : zbornik prispevkov = The art of kamishibai : proceedings / Čepeljnik, Mihael (ur.).Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut, 2018. str. 225-236.
Pristupljeno 11. 7. 2020
33. Vidović Schreiber, T.T. (2011). Suvremene predaje grada Splita. Doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet
34. Vidović Schreiber, T.T.(2015). Tradicijska kazivanja i scenski izraz djece predškolske dobi. Školski vjesnik, 64 (3), 504–517. <https://hrcak.srce.hr/151384> Pristupljeno 11. 7. 2020
35. Zalar, I. (1996). Suvremena hrvatska dječja poezija. Zagreb: Školska knjiga.
36. Viška bitka. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020.<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64872>>.
Pristupljeno 11. 7. 2020
37. Lajić, I. (1992): Stanovništvo dalmatinskih otoka: povijesne i suvremene značajke depopulacije, Consilium i Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.

Sažetak

Tema ovoga završnoga rada je Tradicijske priče otoka Visa. Otok Vis sredina je koju krase bogata povijest, ali ne samo povijest, već i vjerovanja, običaji i usmena književnost. Velik je broj legendi, predaja i priča kojima su Višani oblikovali svoj odnos prema životu, integrirajući u njih mentalitet i duh ljudi na otoku. U radu se nije analizirala istinitost kazivanog sadržaja već je naglasak stavljen na ilustriranje iznimno bogatog narativnog korpusa jednog od najudaljenijih otoka u Republici Hrvatskoj. Osim priča donesena su narodna vjerovanja i običaji od kojih su neki već bili zapisani, a neki su prvi put u ovom radu spomenuti. Ma koliko god smo svjesni da su priče plod ljudske mašte, njihova vrijednost nije samo literarna već se i njima čuva kulturni identitet jednog naroda kojega je moguće ponuditi u kontekstu književnog turizma. U ovom radu cilj je ukazati na interferiranje ovakvih oblika umjetnosti u radu s djecom predškolske dobi. Razgovorom o baštinskim vrijednostima, pripovijedanjem ili dramatizacijom tradicijske priče pridonosi se djetetovu cjelokupnom razvoju. Ne smije se dozvoliti da se tradicijske vrijednosti, a među kojima su, između ostalog, kazivanje predaja, legendi, bajki, basni, anegdota ili facendi izgubi. Naime, njima se ne prenosi samo tekst priče već i cijeli pripovjedački kontekst koji nudi različite doživljajno-spoznajne mogućnosti kako kazivaču tako i recipijentu kazivanoga sadržaja. U prilog tomu, u razgovoru s Višanima i Komižanima primijećena je nostalgija za vremenima u kojem su živjeli, ali i radost zbog pokazanog interesa za prikupljanje priča koje se nalaze u ovom radu.

Ključne riječi: djeca, identitet, kulturna baština, tradicijske priče, Vis

FOLK STORIES OF THE ISLAND OF VIS

Abstract

This final assignment deals with the topic of “Folk stories of the Island of Vis”. The Island of Vis is an environment with a rich history, but not only that, it is rich in its beliefs, customs and oral literature. There is a large number of legends, oral transmission and stories that inhabitants of Vis used to shape an attitude towards life by integrating the mentality and spirit of islanders into them. The paper does not analyse the truth of the related content, the emphasis is on illustrating the extremely rich narrative corpus of one of the most distant islands. In addition to the stories, folk beliefs and customs were brought in, some of which have already been written down, and some are mentioned for the first time in this paper. As much as we are aware that stories come from the human imagination, their value is not only literary but also preserves the cultural identity of a nation that can be offered in the context of literary tourism. The aim of this assignment is to point out once again the interference of such art forms in working with preschool children. Conversation, storytelling or dramatization enriches children's lives and encourages their overall development. Traditional values including narration must be preserved because they convey not only the text of the story, but also the entire narrative context. To support this statement, the conversation with the people from Vis and Komiža was filled with a certain nostalgia for the times in which they lived, but also a great joy because of the interest shown in collecting the stories found in this paper.

Key words: children, identity, cultural heritage, folk stories, The island of Vis

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja _____, izjavljujem da je ovaj završni/diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog/diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, _____

Potpis

IZJAVA O POHRANI
ZAVRŠNOG/DIPLOMSKOG/SPECIJALISTIČKOG/DOKTORSKOG RADA
(PODCRTAJTE ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOG
FAKULTETA U SPLITU

Student/ica: _____

Naslov rada: _____

Vrsta rada: _____

Mentor/ica rada: _____

Komentor/ica rada: _____

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružite odgovarajuće):

a) rad u otvorenom pristupu

b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST

c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, _____

Potpis studenta/studentice: _____